# ANDRES

## JA

# PEARU

ANDRES SÄREV'i
KOLMEVAATUSELINE
DRAMATISEERING
A. H. TAMMSAAR'e
ROMAANI
»TÕDE JA ÕIGUS« JÄRGI



EESTI HARIDUSLIIDU KIRJASTUS
TALLINN 1937

*Firma J. Ratassepa trükk, Tallinn 1938*

## TEGEVAD:

*Andres Paas*, Vargamäe Eespere (Mäe talu) peremees.
*Krõõt*, ta esimene naine.
*Mari*, ta teine naine.
*Liisi*, *Maret*, *Andres* — Andrese ja Krõõda lapsed.
*Indrek*, Andrese ja Mari poeg.
*Juss*, Mari esimene mees, Eespere sulane.
*Sass*, Mareti mees.
*Elli*, Sassi ja Mareti tütar.
*Pearu Murakas*, Vargamäe Tagapere (Oru talu) peremees.
*Viiu*, ta naine.
*Joosep*, *Karla* — nende lapsed.
*Ida*, Karla naine.
*Madis*, Eespere saunamees.
*Ann*, ta naine.
*Hundipalu Tiit.*
*Vihukse Anton.*
*Rava Kustas.*
*Kingu Priidu.*
*Kõrtsimees.*
*Kõrtsilisi.*

**Aeg:** Tegevus algab läinud sajandi viimsel veerandil ja lõpeb käesoleva sajandi esimesel veerandil.

**Koht:** Põhja-Eestis.

## LAVAPILDID:

### Esimene vaatus:

1. pilt — Vargamäe Eespere õues.
2. „ — Sealsamas, viis aastat hiljem.

### Teine vaatus:

1. pilt — Kõrtsitoas.
2. „ — Sealsamas kus esimese vaatuse 2. pildis, kakskümmend aastat hiljem.
3. „ — Sealsamas mõni kuu hiljem.

### Kolmas vaatus:

1. pilt — Eespere sauna juures.
2. „ — Tagapere aida ees.
3. „ — Eespere sauna juures.

## ESIMENE VAATUS.

### 1. pilt.

*Lavapilt kujutab Vargamäe Eespere (Mäe talu) õue. Paremalt poolt, vaatlejast nähtuna, ulatub poolpõiki esile vana ning lagunenud talu eluhoone ots väikese aknaga ja viltuvajunud uksega. Vasakult paistab nurk armetust aidast — viletsa uksega aita ja katkise redeliga aidalakka. Lava keskel, vana poolkuivanud kase all, pink. Selle taga risti üle lava ulatuv lagunenud roigasaed — ripakile vajunud väravaga rööbasteele. Tagaseinaks paistab, üle põldude ja heinamaa, üksikute männi- ja kasejändrikkudega igav soomaastik. Taamal mäenukid, milledel jälle hooneid, põlde ja heinamaid.*

*Kevadine laupäevaõhtu.*

MARI *(umbes 20-a. priske ja rõõmus tüdruk, väljub elamust, talitab õues ja laulab):*

Tule koju, armuke,
kulla kallis piigake!
Tule koju! Mul on kodus kambrike,
kena, vaikne, armukaunis pesake.

*(Läheb aita, kus jatkab laulu:)*

Millal meie pulmad teeme?
Ai-li-lu-li-lu-li!

Millal võin ma kosja sõita?
Ai-li-lu-li-lu-li!
Kevadel, kui häälitseb lind,
kevadel — siis ootan ma sind!

*(Peab lühikese pausi ja algab laulu otsast:)*

Tule koju, armuke,
kulla kallis piigake! jne.

KRÕÕT *(20-a. pikk, vilajas, õrna kehaehitusega naine, tuleb pikkamisi jalutades rööbasteed ja astub väravast õue).*

MARI *(ilmub aida uksele. Rõõmsalt ja südamlikult):* Näeh, perenaine juba tagasi! Kust ta's nüüd käis?

KRÕÕT *(pisut nukra, kuid meeldiva häälega):* Niisama kõndisin.

MARI: Kuidas noorikule siin meeldib?

KRÕÕT *(nukra naeratusega):* Ei võind küll uneski aimata, et sihuke soosaareke saab kord mu koduks! Arvasin ikka, et kodu — see on lai lage põld, selle taga heinamaa ja eemal mets — suur laas, mis õhtuti heliseb, kui huikad või ajad pasunat... Aga mis heliseb siin, kui tuleks lust hõisata?

MARI: See Maasiku asi vist tegi nooriku kurvaks? Pidi see karjapoisi-reo ka perenaise noore, lüpsma tuleva lehma kohe esimesel päeval sohu ajama!

MADIS *(40-a. mõtliku olekuga vanamees, väljub elamust ja kuuleb Mari viimast lauset):* Või see karjapoiss teda sinna ajas, eks ta läind ise. *(Süütab piipu.)*

JUSS *(22-a. väikesekasvuline nässakas poiss, lühike kael kõrgete õlgade vahel, jalad rangis, väljub Madise järele elamust):* Soos mätastel on ju mustapäid, sellepärast.

MADIS: Jah, ega's loom rumal ole: arumaal limpsi muidu niisama keelega, hamba alla ei saa tripsugi.

KRÕÕT: Küll on hull, kui iga õhtu mine nõnda sohu lehmi rükkima!

MADIS: Või seda siis sellepärast just iga õhtu. Aga eks seda kevadeti ikka vahel juhtu, kui lehmad alles rasked.

JUSS: Sügisel sajuga, siis ka vahel harva... *(Ronib aidalakka magama.)*

MADIS: Nooriku lehm ei kõlba Vargamäele. Siin olgu lehmad nagu kitsed.

KRÕÕT: Need ei anna ju piima ega võid.

MADIS: Eks aga pea siis vähemaga läbi ajama.

ANDRES *(30-a., keskmist kasvu, tüse ja turjakas, lühikese, kuid tiheda musta habemega, terassilmades mehelik kindlus ja püsivus, väljub majast):* Küllap teeme lepiku alt suurest mudast silla läbi. Tagapool on kõvem.

MADIS: Va Mardil, kes teie eest siit ära läks, seisid pikad saelauad lepiku all. Sealt oli neid hea ligi võtta, kui tarvis tuli. Ei tema silda teind ega sellega vaeva näind.

ANDRES *(muigab):* Ei see Mart siin vist ülepea armastand palju vaeva näha, nagu kõigest paistab.

MADIS: Tema oli mineja, mis tema hoolis. Jääb uuele peremehele varna seina või teivast aeda, see ei puutund temasse.

MARI: Kõrredki kõik kündmata.

MADIS: Mis neist kõrtest... Aedade ja hoonetega on hullem lugu.

KRÕÕT: Sead seerivad mööda õue ja kambrid päris kaela kukkumas kohe.

MADIS: Eks nüüd suvel ikka veel sünni kuidagi sisse astuda, talvel külmaga peab aga rehetuppa pugema.

KRÕÕT: Naabri põllud ei näi ka nii kivised kui meie omad.

MADIS: Seda nüüd küll. Eesperel on änamasti kõrge kivikärgas, Tagaperel lausalisem maa. Sellest need talude nimedki: Eespere on Mäe ja Tagapere — Oru.

KRÕÕT *(Andresele)*: Üleaedse koht on siis parem kui sinu oma.

ANDRES: Kui ma oma kohta oleksin võrrelnd Tagaperega, siis ma poleks teda ostnudki. Aga ma võrdlesin teda teiste Kõrvenurga taludega ja siis ei paistnudki asi nii hull.

MADIS: Tõsijutt, peremees, on veel halvemaid kui see.

ANDRES: Õieti öelda, ega ma ostes mõelndki, mis see talu on, vaid mis temast võib teha. Kui kaevada kraave, eks vaatame siis, kas kaseladvad lähevad mõne aasta pärast terava-

maks ja kas kuusk ning mänd muudavad karva.

KRÕÕT: Aga mis teed kividega põllul?

ANDRES: Saab neistki jagu. Väiksematele hoov alla, suurematele tuli otsa. Juba tänavu korjame neid kesalt hulga ära, ja kui käime korda kolm nõnda kõik oma põllud üle, küll siis on juba teine tundmus sahapuid peos hoida.

KRÕÕT: Korda kolm kõik põllud üle... Aga see oleks ju kümme aastat!

ANDRES: Mis on siis kümme aastat? Tööga paned vaevalt neid päevi tähelegi.

KRÕÕT: Mina olen siis juba kolmekümnene ja sina ajad neljakümne ligi.

ANDRES *(muheldes)*: Ega me siis änam olegi kahekesi. Küllap meil seks ajaks on ikka juba ka neid, kes meie higist ja vaevast kord rõõmu tunnevad.

MADIS *(naeratusega)*: Oi, oi, oi, on see Vargamäe noor peremees aga läbematu. Vaevalt paar kuud naisemees, aga juba annab noorikule mõista, et Vargamäe vajab ka pärijaid.

MARI *(lahkub elamusse)*.

ANDRES: Maksab siis Vargamäele ülepea elama asuda, kui pärast sind talitavad siin võõrad inimesed? Ei! Selle mõttega võib minna ükskõik kuhu, mitte aga Vargamäele. Maalapp paneb kohustused peale ja neid peab täitma, kui oled aus inimene.

MARI *(ilmub elamu uksele):* Perenaine!

KRÕÕT: Mis on?

MARI: Tulge mulle natuke nõuks.

KRÕÕT *(lahkub Mariga majja).*

MADIS *(lurisevat piipu popsides lühikese pausi järele):* Olen oma elueal näind siin paari uut peremeest, aga ükski neist pole rääkind nõnda. Kõik läksid paremat otsima.

ANDRES: Saab siingi paremaks teha.

MADIS: Ei tasu vaeva, arvati. Siin elati nagu kärbsed sitahunniku otsas.

ANDRES: See'p see ongi, et elati nagu kärbsed.

MADIS: Aga nõnda saab ilusasti ära elada. Endine peremees läks siin rikkakski, ostis välimaale koha.

ANDRES: Ja piriseb sealgi nagu kärbes, kui nõnda elab. *(Teeb käigu tahapoole ja silmitseb eemaltpaistvaid nurmi.)*

MADIS *(sülitab, endamisi):* Kärbes oled sinagi, kärbsed oleme kõik!...

ANDRES *(pöördub tagasi):* Hakkad sa mul kraavi kaevama, Madis?

MADIS: Küllap hakkan. Töö on töö ja leib on leib. Ei põlga üht ega teist.

ANDRES: Hea, siis teed tänavu kohe otsa lahti. Esimene umbes sinna, kus täna Maasikut käisime rükkimas. Saab ehk üleaedsega kahasse kaevada, tuleks odavam.

MADIS: Kallim. Pearuga kahasse tuleb ikka kallim.

ANDRES *(imestades):* No-noh, mis mees siis tema on?

MADIS: Mees nagu mees muistegi. *(Sülitab ja seab piipu.)* Kui piiripeenrad ja ristikividki paigal seisaksid.

ANDRES: Kuidas nii?

MADIS: Endine peremees kuuldi kurtvat, et liiguvad teised. Ütles, et sellepärast lähebki siit minema.

ANDRES: Soo! Või niisuke sõrasilm see Pearu! Ons ta tugev?

MADIS: Küllap saad varsti näha. Tema ju selle peale ablas.

ANDRES: Tikub kaklema?

MADIS: Tahab rammu katsuda. Mis mehed need siis muidu, ikka rinnad kokku. Tänini käis Tagapere Eesperest üle, näis's, kudas nüüd.

ANDRES *(naeratusega):* Noh, mis siis ikka: mees on mees ja ristikivi on ristikivi.

MADIS *(sülgab, nagu ei peaks ta seda sugugi õigeks):* No-jah, eks ta nii ole öelda küll.

ANU *(aastat 40, hästi käbedate liigutuste ja veel kärmema keelega, tuleb värava kaudu. Madisele):* Noh, vanamees, sa vist ei tulegi täna änam sauna juure? Oota sind kas või halliks.

ANDRES: Jäime siin saunaonuga juttu puhuma.

ANU: Seda minagi. Või siis Madisel jutust puudu. Tema muudkui jahvataks aina.

MADIS (*muheldes*): Noh, sinu vastu, vanamoor, ma siiski ei saa.

MARI (*tuleb Kröõdaga elamust*): Ei sel saunatädil ka Madiseta uni tule.

ANU: Noh, lapsuke, mis nüüd sina sihukesest asjast. Aga vaat' meie noorikuga, küll meie teame, kui kurb on laupäeva õhtul küljesoojendajata. Aga kudas siis noorikule naabriperemees ka meeldis?

KRÕÕT: Ma põle ju teda veel näindki.

ANU: Kas ta siis täna siin ei käind?

KRÕÕT: Ei.

ANU (*imestusega*): Heldekene, kust see ime siis tuli?! Endise peremehe ajal tuli ikka esimese ajuga kohe siia.

MADIS: Oli siis Pearu täna jälle auru all?

ANU: Ja kudas veel! Kihutas nii, et õuevärav puruks. Kas teie's ei näind?

MARI: Mina nägin. Teised olid parajasti karjamaal.

ANU (*jatkab*): Kodu mürgeldand teine mis kole. Peksnud naist ja lapsi. Eit joosnud eest ära aita ja pand ukse riivi. Aga nüüd läind Pearu kaevu juure, lasknud seal püksid maha ja istund raketele. Jumal teab, mis hullu tembu

ta oleks ära teind, kui sulane poleks õigel ajal jaole saand. See põrutand teisele peale, et: peremees, kurat, ole täismees, tõuse üles ja pane püksinööbid kinni. Sulast siis Pearu kart ja tõusnudki kaevult üles. Aga pükse põle ise jalga tõmmand, seda pidand perenaine tegema.

MADIS See temp on tal esimest korda. Seda tegi ta vist uute naabrite pärast, tahtis näidata, misuke vänge mees ta on. Eespere endise peremehe ajal rookis teine kord sulast, nagu oleks see ei tea mis kurja teind. Aga sulane põld miskit teind. Pearu peksis teda niisama, et aga naabritele näidata, mis tema võib. Ta oleks ehk tänagi sulase natti kinni karand, aga see ju temast üle.

ANDRES *(hukkamõistvalt)*: Sellepärast siis peksab naist ja lapsi?!

MADIS: Kellestki peab ju ometi üle olema, mis mees sa muidu oled.

ANDRES: Nojah, eks igaüks või oma maa peal teha mis tahab.

MADIS: Muidugi. Oma kaev, oma vaev.

PEARU *(pisut üle 30 a., kehalt kõhnavõitu ja mitte pikk, valgetverd, harva lõuahabemega ja kissis silmadega — tuleb kiiresti rööbasteed mööda ja jääb aiaväravasse joobnud pilguga jõllitama)*.

MADIS *(Andresele tasa)*: Näh, kui hundist räägid, siis . . .

ANDRES *(Pearut hetke silmitsenud, astub talle lähemale ja sõbralikult):* Tere ka, üleaedne!

PEARU *(Andrest pilguga mõõtes):* Mis su tere, va sitikas, kua maksab? Või siis sina oledki see...

ANDRES: Mina mees näh.

PEARU: Mõni mees nüüd! Ostab koha, kust mina kaks peremeest välja löönd. Löön ka sinu.

ANDRES: Kolme armastab Jumal, mina jään.

PEARU: Või sina jääd? Mina jään kua, olin enne sind, jään kua pärast sind. Minu vastu põle veel ükski suand, ei sua ka sina. *(Kätt ulatades.)* Minu nimi on Pearu Murakas.

ANDRES: Minu nimi on Andres Paas. Mehe vastu olen alati saand, kurat saab kahe vastu.

PEARU: Siis tule lagedale, naisepoeg. Siin on konks, katsu, kas peab. *(Pakub parema käe keskmist konksus sõrme.)*

ANDRES *(naeratusega):* Olgu siis. *(Paneb oma sõrmekonksu naabri oma otsa.)* Jalad vastamisi! *(Paremad jalad surutakse vastamisi ja siis pingutatakse. Pea lendavad mehed üksteisest eemale.)*

MADIS: Kumb võitis?

ANDRES *(muigab):* Las Pearu ütleb.

PEARU: Tule uuesti, mul käsi vearatas!

ANDRES: Mis me tühja ajast raiskame.

PEARU *(karjudes):* Kurat, kas ma mees põlegi või? *(Haarab aia äärest teiba.)* Tule vägikaigast vedama!

ANDRES: Eks proovime siis sedagi.

*(Istuvad murule, vägikaigas seatakse otse varvaste kohale ja sikutatakse. Siis lipsavad Andrese käed äkki lahti ja Pearu lendab täie vedamishooga tagurpidi üle pea kukerpalli. Pealtvaatajad naeravad.)*

PEARU *(vihaselt üles karates):* Meest narrima oled tulnd või?

ANDRES: Käed läksid kogemata lahti. Ei sülitand pihku.

PEARU: Siis sülita. Muidu ei maksa mängida. *(Istub maha.)*

ANDRES: Maksab küll. *(Ei sülita nüüdki pihku ja pulgast kinni võttes sikutab Pearu üles.)*

PEARU *(vihast meeletu):* Tule uuesti, nannipunn! Tule uuesti, memmepoeg!

VIIU *(aastat 30, lüheldane, matsakas, sääred nagu sambad, tuleb väravast. Pearule):* Vanamees, mis sa nüüd ometi...

PEARU *(naist märgates unustab kohe vägikaika ja tigedalt):* Mis sina siit otsid, vanamoor?

TIIU: Tulin sulle järele, paike.

PEARU *(tormab naise kallale):* Või sina, lambasihver, tuled mulle järele! Ah sina lohakas, tuled naabri õue kükitama! Kasi koju! Silmapilk koju!

ANDRES: Kallis üleaedne, lase nüüd eit olla, ta tahab minu eidega ka tuttavaks saada.

PEARU: Minu lambasihvrel põle teispere perenaisega midagi pistmist. *(Kisub ja mudib naist edasi.)* Kasi koju, lohakas! Käi koju oma sõraväe juure!

ANDRES: Ole nüüd mõistlik, armas naabrimees, jäta eit rahule.

PEARU *(karjub)*: Ära puutu mind! Ma põle sinu eide kallal. See siin on minu vanamoor ja mina teen temaga, mis tahan. *(Tormab jälle naise kallale ja haarab teda juustest.)*

VIIU *(Andrese juurest kaitset otsides)*: Pai peremees, ära lase mind kiskuda!

PEARU *(möirgab)*: Ah, sa suadana lõugut, paitab naabriperemeest! *(Tahab jälle naisele kallale tormata, aga Krõõt ja Mari viivad Viiu ära majja.)* Vanamoor! *(Tahab naisele järele minna ja põrutab Andresele, kes talle tee kinni paneb.)* Eest ära!

ANDRES *(Pearul uksel ees seistes)*: Las eided ajavad natuke isekeskis juttu.

PEARU: Mina tahan oma eide kätte suada.

ANDRES: Küll sa saad, oota natuke.

PEARU: Mis õigus sinul on keelda, see on minu vanamoor.

ANDRES: Aga see siin on minu maja.

PEARU: Anna minu vanamoor kätte, muidu ma võtan ise.

ANDRES: Eks katsu võtta, kui mina keelan.

PEARU: Sina sitavares! *(Virutab Andresele jalaga.)*

ANDRES *(haarab naabril kraest kinni ja viskab ta kui takutordi eemale)*: Siga, niisuke!

PEARU *(kukub käpuli, aga kargab kähku jälle maast üles ja tormab värava kaudu ära).*

ANDRES *(läheb väravani talle järele ja pöördub siis siunates tagasi)*: Ennäe mul raiska, sinu omas õues jalaga lööma.

MADIS *(ilmub ühes eidega aidanurga tagant, kuhu see ta riiu eest vedanud).*

VIIU *(ühes Mari ja Krõõdaga toast. Hädaldab)*: Mis nüüd küll minust ja lastest saab! Peksab meid vaese omaks. *(Väravast välja.)*

ANU: Eks ma öelnd oma vanamehele hommikul kohe, kui teisepere koer teie akna alla kükitama tuli, et ei see head tähenda. Noh, nüüd on see käes. Ei koer muidu nõnda, tema, raibe, võtab nagu tuulest. See oli varem ka nõnda, et niipea kui...

MADIS: Jäta juba kord oma jahvatamine ja läheme ära sauna juure, pererahvas tahab põhku pugeda. Head õhtut ka siis. *(Läheb värava poole.)*

ANU: Näete nüüd, noorik, seda minu vanameest, niipea kui suud paotan, kohe minek lahti. Ja nõnda kogu eluaeg, iga jumala päev, kui jala saunast tõstan.

MADIS *(ähvardavalt):* Noh, kas saad juba tulema, vanamoor?

ANU: Mine nüüd ikka, mine, küll ma järele jõuan! Sa ei lase pererahvale head õhtutki öelda. *(Krõõdale.)* Head ööd siis jah, noorik, ega aita, peab minema, või siis vastu tohib panna. *(Andresele.)* Head ööd ka, peremees.

ANDRES: Head ööd jah, saunatädi.

ANU *(Madisele):* Noh, mis sa's nüüd vahid? Läheme! *(Madisega ära.)*

ANDRES *(vaatab neile naeratades järele).*

MARI: Küll on see meie Juss õnnelik inimene — teised lärmavad, aga tema põõnab, nagu poleks asigi.

KRÕÕT: Eks ta, vaeseke, ole väsind, mis muud. Õhtul oli veel see lehmajant. Kas sinul pole veel und?

MARI: Küllap tuleb ka minul, perenaine. *(Läheb aita.)*

ANDRES: Ega meilgi vist targemat ole kui puhkama minna. *(Läheb elamu poole. Elamu uksel Krõõdale.)* Kas sa ei taha veel tulla?

KRÕÕT *(mõtteist virgudes):* Miks sa just selle koha ostsid?

ANDRES: Aga misukese siis?

KRÕÕT: Kas paremat ei leind?

ANDRES: Paremad olid enne mind ära ostet.

KRÕÕT: Küll me siin kahekesi saame veel päevi näha!

ANDRES *(läheb naise juure tagasi. Lihtsalt ja südamlikult)*: Päevi saab vaene inimene igal pool näha. Aga kui tublisti pihta anname, küllap siis meie lastel on kergem.

KRÕÕT: Ikka räägid sa lastest.

ANDRES: Ma räägin armastusest. Ei armastus muidu tule, kui valu põle. Vargamäe aga vajab armastust. *(Võtab Krõõda käe. Siis lühikese pausi järele:)* Läheme nüüd sisse. *(Lahkuvad majja.)*

MARI *(väljub lõbusat laulukest ümisedes aidast ja seab märjad pastlad aia otsa kuivama).*

JUSS *(ilmub aidaluugile. Naerdes)*: Ometi kord Mäel peremees, kes Pearut ei karda!

MARI: Mis sinul sest, kardab või ei karda. Aga sa pidid ju ikka magama?

JUSS: Ei magand... *(Ronib redelile.)* Ma ei taht ainult välja tulla.

MARI *(pilkega)*: Aga nüüd tahad, mis?

JUSS *(paluvalt, soojalt)*: Mari!

MARI *(lõbusalt trallitades)*: Jussike, Jussike, Vargamäe ussike!

JUSS: Miks sa mind narrid, Mari?

MARI *(lõbusalt)*: Tahan sind Vargamäelt välja süüa.

JUSS *(rõhutades):* Ei lähe mina siit enne kui lähed sina.

MARI: Mis sul siis minust?

JUSS: Aga mis sul minust, et tahad mind Vargamäelt välja süüa?

MARI *(laulab):* Jussike, Jussike, Vargasoo ussike! Nipinapi kaelake! Limpalampa jalake!

JUSS *(värisevi huuli):* Sina ära naera minu kaela ja jalgu, ega ma neid ise põle teind.

MARI: Mis ma siis pean naerma, sind ennast või?

JUSS *(väriseval häälel):* Naera keda tahad, mitte mind ega mu jalgu.

MARI *(lõbusalt):* Jussike, Jussike, Vargasoo ussike! Nipinapi kaelake! Limpalampa jalake! *(Lahkub naerdes aita.)*

JUSS *(on õnnetu. Võtab siis otsustavalt pükste pealt nööri, seob sellele ühte otsa silmuse ja tahab väravast väljuda.)*

MARI *(on Jussi aida ukse vahelt jälginud):* Juss!

JUSS *(seisatab korraks, aga siis läheb Mari poole vaatamata edasi).*

MARI *(jookseb poisi juure):* Juss, kuule, kuhu sa lähed?

JUSS *(kindlalt):* Metsa...

MARI *(haarab teda varrukast):* Juss!

JUSS: Himu on elust otsas. *(Pöördub küljega tüdruku poole ja puhkeb nutma.)* Mina olen sinu naerus, mina olen kõigi naerus!

MARI *(kelle meel läheb haledaks):* Juss, ära nuta! *(Pöörab ka näo kõrvale ja nutab.)*

JUSS *(tüki aja pärast):* Mul on ammugi elust himu otsas, sellepärast ma seda nööri pükste peal kannangi.

MARI *(nuttes):* Võta mind ä'ä, Juss, aga ära sa seda hullu tükki tee, et enda üles pood.

JUSS: Sa ei tule ju mulle, lõõbid ainult.

MARI: Nüüd tulen, änam ei lõõbi. Usu, Juss! Ja tead, mis? Me ei lähegi Vargamäelt ära, jäämegi seia.

JUSS: Alati Vargamäe sulaseks ja tüdrukuks?

MARI: Ei. Mina tean, kuhu me läheme.

JUSS: Kuhu siis?

MARI: Vargamäe sauna! Saunakambrisse!

JUSS: Kes meid sinna laseb?

MARI: Küllap lastakse. See plaan oli mul juba ammugi. Rääkisin ääriveeri sellest saunatädiga ja tegin ka peremehega juttu. Juba vanaperemehe ajal mõtlesin, et mina oleksin ikka linna otsas, kui saaksin mehe ja võiksin Vargamäe sauna minna. Aga meest põlnd kuskilt võtta. Olid küll sina, aga ma ei teand, mis sinust arvata, kas kõlbad või ei kõlba. Nüüd tean, et kõlbad.

JUSS *(rõõmsalt)*: Tõesti ikka, Mari?

MARI: Tõesti, tõesti, Juss!

JUSS: Küll oled sina, Mari... *(Sõnu ei ole enam.)*

MARI: Mis ma olen?

JUSS *(võtab vastuseks ainult Mari käest kinni)*.

MARI: Pane nüüd nöör ära.

JUSS: Seda nööri kannan eluaeg pükste peal. *(Seob nööri endale vööle.)* See on mu kõige kallim nöör.

MARI: Tegid temast silmuse, ja mina läksin sisse.

JUSS: Just. Endale tegin, aga sina läksid jalgupidi sisse.

MARI *(naerdes)*: Või jalgupidi! Kas nüüd tohin laulda: Jussike, Jussike, Vargasoo ussike?

JUSS: Nüüd laula kuis süda kutsub. Nüüd tean, et su laulud tulevad heast südamest. *(Tulevad käsikäes aida ukse juure.)* Kas sa mind nüüd aita lased?

MARI *(hellalt naerdes)*: Jussike, Jussike, Vargasoo ussike! *(Läheb aita ja vaatab siis aida ukse vahelt tagasi.)* Kui oled hea poiss, siis tule. *(Ära.)*

JUSS: Mari!! *(Tahab minna aita, aga samal silmapilgul kuuleb rööbasteelt Pearu häält. — Vaatab sinnapoole ja ronib siis kärmesti redelit mööda aidalakka.)*

PEARU *(pikk ja haljas seatappepuss käes, tuleb joostes õueväravasse ja karjub):* Hei, sina, naisepoeg! Tule mehe vastu! Tule mõedame, kummal pikemad pussid! Aga too ka verepütt ja mõla kaasa! *(Lõgistab pussiteraga vastu väravapulki.)*

ANDRES *(ilmub särgiväel elamu uksele, muigavalt):* Mis on, kallis üleaedne?

PEARU: Tule mehe vastu! Tule soolikaid laskma! Tule päid otsast võtma! *(Lõgistab pussiga.)*

VIIU *(tuleb joostes mööda rööbasteed. Pearule):* Vanamees!... Hull loom! Mis sa selle pussiga siin?...

PEARU *(naisele):* Kas sa suad minema! Kas sa suad koju! *(Naist taga ajades rööbasteed mööda ära.)*

ANDRES *(astub mõne sammu värava poole).*

KRÕÕT *(alusseelikus, särgis ja lühikeses lahtises sitsjakis Andrese järele majast väljunud, jookseb talle järele ja haarab teda varrukast):* Ära mine, Andres! Ära mine, mul on hirm.

ANDRES: Mis sa tast, tühjast, kardad. Vaat', kui võtan teiba ja näitan talle, kuidas naabri väravas pussi ihutakse.

KRÕÕT: Kulla Andres, jäta ta! Tule tuppa, tule kärmesti tuppa!

ANDRES: Ega ma tahagi minna. Ma muidu niisama, et vaat' kui võtan teiba, mis ta siis oma pussiga ikka. *(Ühes naisega majja.)*

PEARU *(tuleb tagasi väravasse ja karjub):* Hei, sina, sohipoeg! Tule välja! Tule seia! *(Tuleb õue.)* Tule mehe vastu! Katsume, kumb kummal verd laseb. Ah! Sul põle julgust! Poed tuppa eide selja taha! Hoiad eide seelikust kinni! Tule välja, kui mees oled! Tule verd laskma! Tule verepütti loputama! *(Kooberdab õues ringi, kuni jalg jääb kivi taha kinni ja mees prantsatab pikali. Kirudes):* Suadana silmamuna oma kividega, õue ei näe koristada, nuabrimees murdku või jalad!

VIIU *(Pearu kannul jälle väravani hiilinud, jookseb nüüd mehe juure):* Mis on, taadikene? Said haiget või? *(Mari aida ukse vahelt ja Juss lakaluugilt piiluvad. Ka Andrese nägu ilmub korraks elamu ukse vahele, aga kaob jälle kohe, kui näeb, et Pearu end üles ajab.)*

PEARU *(pikkamisi istukile tõustes õrnalt ja hellalt, peaaegu haledalt naisele):* Minu kallis vanamoor, mu armas lambasihver!

VIIU: Kas said kusagilt haiget või?

PEARU *(pisaratega pooleks):* Õnnistatud ja kiidetud olgu sinu ihusugu, oh, kallis vanamoor! Õnnistatud olgu sinu sissetulemine ja väljaminemine, sest su süda läheb haledaks ja sinu meel on teps kurb, kui su armas vanamees komistab oma kalli nuabrimehe kividel keset õue.

VIIU: Läheme nüüd koju, meheke.

PEARU: Sinu tahtmine sündku, oh vanamoor! *(Ajab end üles, aga siis järsku:)* Aga pea, pea, eit! Enne tahan oma kalli nuabriga ära leppida, oma uue üleaedsega... Sest kirjutatud on: Sa, inimene usinast, oh, vuata vara, hilja... ja needsinatsed teised sõnad. *(Tikub toa ukse poole.)*

VIIU *(teda tagasi hoides)*: Ära mine, vanamees. Üleaedne magab juba. Tule homme.

PEARU: Ah magab juba... Kõik magavad... Meie üksi, oh vanamoor, Issanda palge eest... Halleluoja!... Kürjeleisson!

VIIU: Läheme nüüd koju, vanamees.

PEARU *(kätt naise kaela ümber pannes)*: Minu armas vanamoor, minu kallis lambasihver! Läheme jah, läheme magama! Sest kirjutatud on: Nüüd hingvad inimesed, mets, veised, linnukesed... *(Joriseb laulda ja läheb naisega värava kaudu ära.)*

EESRIIE.

## 2. pilt.

*Lavaseadeldis kujutab endist kohta Vargamäe Eespere õues viie aasta pärast.*

*Elamu on uus, ait on vana, aga kohendatud. Aed ja aiavärav on uued. Kask on ära koristatud ja asemele on istutatud noor tamm. Pink on viidud aia ääre sirelipuhma juure. Elamu eest viib teerada paremale.*

*Noor suvi.*

HUNDIPALU TIIT *(aastat 45, tõsise ja targa olekuga peremees, istub pingil ja popsib piipu).*

ANDRES *(tööst ja rühkimisest juba karmimaks ning hoolimatumaks muutunud, istub tööriides aida trepil ja kisub piipu).*

TIIT *(lühikese vaikimise järele jatkab katkestatud juttu):* Nojah, aga kui võtta teisest küljest, siis oled sa selle viie aastaga siin Vargamäel ikka ka hulga tööd ära teind. Uus elumaja, hulk kraave, kive kaalutud, heinamaad puhastatud...

ANDRES: Aga kui palju on veel tegemata! Kui palju veel vaja teha, et Vargamäe oleks see, mis ta peaks olema!

TIIT: Seda muidugi. Just kui mul Hundipalulgi. Aastate viisi oled aina teind ja teind, aga ikka pole küllalt.

ANDRES: Kui seda mõelda, siis tuleb vahel otse hirm peale. Näib, nagu ei jõuaks ükski inimene õieti seda teha, mis mõni Vargamäe või Hundipalu nõuab.

TIIT: Ega jõuagi. Aga mis sa sellest nii väga mõtled. Inimene võib ka muidu elada. Näe, su üleaednegi elab aina lillutades.

ANDRES: Aga eks katsugu mõni teine tema kõrval ka lillutada.

TIIT: Kas ei saa või?

ANDRES: Kust sa siis saad, kui aina kisu, kakle ja käi kohut?

TIIT: Kuidas selle piirikraaviga nüüd jäi?

ANDRES: Mis seal jääda? Sai kaevetud kahasse ja tema maa sisse. Nüüd, kui tuju tuleb, teeb tammi ette ja minu karjamaa soliseb vees. Sauna Madis ütles küll, et Pearuga kahasse kaevada tuleb kallim, nüüd on käes.

TIIT: Ja ei saa midagi parata?

ANDRES: Küllap saan: lasen Madisel uue kraavi kaevada, mis vee jõkke viib.

TIIT: Kuule, ütle, kuidas sinul selle jõega on, kas ta ajab ka vahel sul kraavid vett täis?

ANDRES: Seda muidugi. Kui jões vesi kõrge, siis jookseb vahel maa poole.

TIIT: Paljuke on meil siis kraavidest kasu! Kui mina nägin, et vesi jookseb jõest kraavi, mitte kraavist jõkke, mul võttis kraavikaevamise himu ära.

ANDRES: Peaks tulema mõni hea mees, kes laseks Vargamäe jõe alla!

TIIT: Mis siis viga oleks! Ütleme, keegi teeks nõnda, et vesi jões langeks paar jalgagi.

ANDRES: Hulga peale võiks sedagi teha. Sest mõtle ometi, mis oleks, kui läheksid Vargamäe mehed, kui tuleksid sina Hundipalult ja kutsuksid kaasa Ämmasoo ja Kukesaare omad, kui tuleksid ka Soovälja, Aasema, Võlla, Metsakandi, Luiste, Kassiaru ja kas või välimaa külade omad, kel siin heinamaad, ja kui kõik need mehed hakkaksid Vargamäe

jõge puhastama rohust, mudast ja vanadest tõketest, kas ei saaks ta siis puhtaks, nii et vesi pääseks jooksma?

TIIT: Muidugi saaks siis. Aga need mehed ei tule ju. Pearu on esimene, kes tulemata jääb.

ANDRES: Aga kui nad ometi ükskord tulevad, mis siis?

TIIT: Pead vist väga kaua seda aega ootama.

KRÕÕT *(hädine ja haige, tuleb elamust):* Vanamees, mine vaata, mis selle Tõmmikuga seal lauda juures on. Mari ütles, et...

ANDRES: Mis tal seal ikka on, poegima hakkab, mis muud.

KRÕÕT: Aga, esimest korda, peaks ehk vaatama.

ANDRES *(tõustes):* Hundipalu, ehk tuled ka nõuks kaasa.

TIIT *(tõuseb):* Eks läheme pealegi siis vaatama.

*(Mõlemad eest paremale ära.)*

KRÕÕT *(läheb pikaldase ja ebakindla käiguga üle lava. Jõudnud aida trepini, istub jõuetult sinna).*

MARI *(laulab elamus):*

Kui mina alles noor veel olin, noor veel olin,
lapsepõlves mängisin, mängisin,
ei mina teadnud siis veel seda, siis veel seda,
mis kord näen silmaga, silmaga.
Meie elu on siin ilmas, on siin ilmas
nii kui linnul oksa peal, oksa peal.

KRÕÕT *(jälle toibunud, tõuseb ja läheb aita).*

MARI *(laulab elamus):*

Näita ennast rõõmul siiski, rõõmul siiski,
süda on täis kurvastust, kurvastust.
*(Väljub elamust pestud piimapüttidega, mida seab kuivama. Laulab):*
Ei me tea, kas me saame, kas me saame,
siin veel kokku tulema, tulema.

KRÕÕT *(tõstab aidast voki aida trepile).*

MARI *(imestades):* Noh, mis sel perenaisel nüüd pähe tuleb, et voki välja tõstab?

KRÕÕT: Ma ei taha enam sängis olla, himu on sellest vedelemisest otsas. Juba ammust ajast see lõng mul korrutamata, katsun, kas jaksan või ei.

MARI: Maksab nüüd perenaisel sellega haigest peast jännata, eks mina oleksin võind seda...

KRÕÕT: Ega ma siis sellepärast, aga ma tahan midagi teha, et must natukenegi abi oleks. Sinul nii-kui-nii jooksmist küllalt.

MARI *(rõõmsatujuliselt):* Pole viga, perenaine, küll saan hakkama.

KRÕÕT: Vargamäel on ju nõnda, et mis aasta edasi, see hullem.

MARI: Kuidas nii, hullem?

KRÕÕT: Noh, esteks olin lasteta, siis tuli Liisi, siis Maret, nüüd kolmas juba rinna all... Aga töö? See aina kasvab, laste vaevast hoolimata.

MARI: Kas siis perenaisel lastest rõõmu ei ole? Minul on oma poisist nii hea meel.

KRÕÕT *(nukralt)*: Sinul on poeg, minul tütred!

MARI: Ka tütardest tuleb tuge.

KRÕÕT: Aga vanamees ootab kohapärijat, ootab peremeest. Veel täna ütles, et oleksid ometi pojad, ehitaks Vargamäele kas või linna.

MARI: Küll nüüd tulebki poeg, ega perenaine muidu nõnda.

KRÕÕT: Annaks taevas, et ometi kord! Ainult kui mu endaga midagi ei juhtuks.

MARI: Heldene aeg, mis siis perenaisega peaks juhtuma. On seni kõik hästi läind, läheb ka seekord.

KRÕÕT: Ega muud kui et läheb üle võsade, kasvab liiga suureks! *(Seab end ketrama.)*

MARI: Küll läheb kõik hästi. Aga selle lõnga korrutamise peaks perenaine küll jätma.

KRÕÕT: Las ma ometi katsungi natuke.

MARI: Ega perenaisel mind praegu tarvis ole?

KRÕÕT: Ei. *(Hakkab ketrama.)*

MARI *(eest paremale ära)*.

PEARU *(tuleb laial käigul rööbasteed. Värava kohale jõudes kuuleb voki vurinat ja jääb peatuma. Märkab Krõõta, laseb rinnuli väravale ja jääb teda vahtima. Lõõpivalt:)* Tere kua, nuabri pereeite!

KRÕÕT *(pisut ehmunult):* Tere, tere!

PEARU *(lõõpivalt):* Vuatan ja vuatan, ratas käib nii, et pulki ei näegi. *(Tuleb väravast õue.)* Ja aina ühe jalaga. . . Minu eit sõtkub kahe jalaga, vokk teeb sorr, sorr, sorr. Aga sinul aina vurr, vurr, vurr. Veart vokk! *(Istub pingile ja vahib ketrajat. Pausi järele:)* Näost oled ära langend, kangesti oled ära langend, nuabri eit. Sul on kange vanamees, tapab su tööga ära. Tapab enese ja tapab ka sinu, sest tema rehnutt on ainult töö.

KRÕÕT: Kas teispere peremehel oli asja ka või?

PEARU *(vahib ketrajat, pausi järele, nagu endamisi):* Vurr, vurr, vurr! Vurr, vurr, vurr! Veart vokk! Ja näpud muud kui siblivad . . . *(Pausi järele.)* Mõtlen vahel, kudas ma seda aeda lõhkusin ja kudas sa siis tulid ja ütlesid oma heleda jaalega: „Kallis nuabrimees, miks sa aia eest ära lõhud, sa lased ju meie sead oma rukkisse...“ Sellest hakkas mul häbi ja ma oleksin kas või ise sigadele rukkisse järele joosnud. Aga sina hakkasid neid heleda jaalega kutsuma, ikka „põssa-põssa-põssa, kotsu-kotsu-kotsu“. Ja sead, sindrid, tulid kõik rukkist välja ja truavisid sinu järele koju. Nende sigade pärast hakkas mul veel rohkem häbi . . . Sellepärast ma ei suandki seda aeda änam edasi lõhkuda.

KRÕÕT: Minu vanamees läks lehma aitama.

PEARU *(kerge pausi järele):* Jah, kange vanamees on sul, pagana kange!

KRÕÕT *(kellele jälle nõrkusehoog kipub peale tulema, tõuseb voki tagant ja läheb aita).*

PEARU *(Krõõda äraminekust pisut ehmunud, tõuseb ja astub mõne sammu aida ukse poole. Nagu süüdlaselt):* Kas teispere perenaine läks minu pärast ä'ä või?

KRÕÕT *(aidast, vaevalise häälega):* Ei . . . mul on. . . siin muidu tegemist . . .

TIIT *(tuleb ühes Andresega eest paremalt):* Näe . . . Tere, Oru!

PEARU: Tere, Hundipalu.

TIIT: Noh, kuidas siis läheb ka?

PEARU: Käisin heinamuad vuatamas...

TIIT: Kas võib vikati varsti juba sisse panna?

PEARU: Ei veel, hein tahab alles kasvada. Aga tänavu suab teda rohkem kui mullu. Välja all loodheinamual, kus vesi peale paisutatud, luhtab nagu puht vuasuhein kohe.

ANDRES *(nöökivalt):* Ja minu karjamaa soliseb nagu puht loodheinamaa. Lehmad sõitku või lootsikuga.

PEARU: Kui aga oskavad. Aga, kallis nuabriperemees, miks sa siis oma puole kruavikaldale tammi ette ei tee, nii et vesi sinu mua peale ei peaseks?

ANDRES: Nii, nii, kallis üleaedne, sina teed tammi, et vett minu maa peale ajada, mina — et tagasi tõrjuda.

PEARU: Mina kastan oma loodheinamuad. Kruav on minu krundi peal, ja mina võin temaga teha mis tahan.

ANDRES: Ja selleks siis oligi vaja sul kraav täiesti oma maa peale saada?

PEARU *(pilkava muigega):* Ega ma loll ole, et oma raha eest hakkan teise mua peale kruavi kaevama.

ANDRES: Nii et mina olin siis see loll, mis?

PEARU: Seda tead ise paremini.

ANDRES: Muidugi, muidugi. Nüüd ma tean, et kalli „nuabriperemehega" ei tohi kunagi kahasse kraavi kaevada, muidu jookseb vesi su enda maa peale. Aga ma tean ka, et kellegi sääred olevat koerahammastest ikka veel sinised, kui mitte verised.

PEARU *(ägedalt):* Kui sul oleks õiget rehnutti, siis oleksid vingerpussile vingerpussiga vastand. Aga sina suadad oma karjapoisi minu tammi lõhkuma ja see ässitab mind soos koeraga. Ise tahad olla Vargamäe peremees.

ANDRES: Ei ole mina oma karjapoissi kuhugi saat. Tema lõhub omast peast su tammi, sest ta ei või näha, kuidas loomad soos solistavad. Temagi saab aru, et see ei ole õige peremees, kes teise karjamale vett paisutab. Ennem võiks ta oma põllul kividega hundiratast lüüa kui teispere koeraga soos.

PEARU: Kel on suurem kivivare põllu ääres, sinul või minul?

ANDRES: Aga kes viis esimese vankritäie?

PEARU: Minul veeti juba siis, kui sinust põlnd Vargamäel veel haisugi.

ANDRES: Kivi haisu sa võisidki enne mind vedada, mitte kive. Sa ei oska omast peast mõnd puud või põõsastki toa juure istutada.

PEARU: Rohuaia asutasin mina, ju enne kui sina.

ANDRES: Sina tegid küll enne, aga mina mõtlesin enne. Sina tegid seda minu mõtte järele.

TIIT *(naerab)*: Vänged mehed need Vargamäe omad, rahval on õigus.

PEARU: Kui sa tõtt tahad teada, siis kuula: mina tegin seda Hundipalu Tiidu mõtte järgi, sinu mõttest kuulen täna esimest korda.

ANDRES: Aga mis sa siis tühja kiitled, las kiitleb Hundipalu. Sina oskad ainult teise mehe maa peale vett paisutada ja piiriaedu lõhkuda.

PEARU: Mina paisutan ainult oma mua peale vett ja lõhun ainult oma aedu, kui kohapidamise rehnutt seda nõuab.

ANDRES: Ah see oli sinu kohapidamise rehnutt, kui lasid minu sead oma rukkisse? Kas hakkas kade meel, et minu loomad omapead kesal kolasid?

PEARU: Või omapead! Sul käib ju eit sigade karjas.

ANDRES *(järsku vaikselt ja tõsiselt)*: Seakarjas käib ehk sinu eit. Minu oma talitab nagu

täisperenaine muistegi: niipea kui suu paotab, on sead ta kannul.

PEARU *(kiitvalt)*: Jah, hele jaal on sinu eidel küll, aina kuula kohe.

ANDRES *(kärgatab)*: Mis tead sina ka minu eide häälest? Mis on sinul sellega tegemist?

KRÕÕT *(on aidauksele ilmunud. Andrest vaigistades)*: Andres!

PEARU *(tagasitõmbunult)*: Tarvis õige minema hakata, kaua sa ikka kempled. Head päeva siis!

TIIT: Head päeva!

PEARU *(läheb väravast välja, seal aga pöördub ümber ja ütleb üle aia)*: Ah jaa, oleksin peaaegu unustand: sinu hobused olid öösel minu rukkis, ehk tuled vuatad kahjud üle.

ANDRES: Sinu kari tallas kevadel minu orasel. Olen ma sulle oma kahjust rääkind? Ja kuidas said minu hobused sinu rukkisse?

PEARU: Kulla nuaber, kust mina seda tean?

ANDRES: Mina ise panin õhtul koplivärava kinni ja vaatasin aia üle, et oleks kõik korras.

PEARU: Aga hommikul oli värav irvakil, kui ma hobused kopli tagasi küütisin.

ANDRES: Siis oli see mõne inimese kätetöö, minu hobused väravaid võrust lahti ei võta ja üle pulga ei tõsta.

PEARU: Sa reagid seda, nagu oleksin mina su hooste ja koplivärava vaht.

ANDRES: Kui oledki, või sa seda kellelegi ütled.

PEARU: Noh, kas tuled vuatama, mis su setukad mu rukkiga on teind?

ANDRES: Kui olid setukad, siis põlnd need minu omad.

PEARU: Mul on sulane tunnistajaks, et olid sinu omad.

ANDRES: Kas sinu sulane võib tunnistada, et mul on setukad?

PEARU: Kas tuled minu sasitud rukist vuatama või ei?

ANDRES: Ei! Sinu sasi jõuan ma alati välja maksa, kui tahad.

PEARU *(ägedalt)*: Siis läheb see asi prossesi alla. Küll kohtu-kulli ees näeme. *(Ära.)*

ANDRES *(Tiidule)*: Nii elatakse Vargamäel.

TIIT: Seda ma näen ja kuulen jah, et nõnda. Mina elan küll siis lausa paradiisis oma üksikul mäenukil: ei riidu ega kohtukäimist. *(Paus.)* Peab ka liikuma hakkama. Tahtsin vallamaja poole minna *(annab Andresele kätt)*.

ANDRES: Head päeva siis, tervisi kodu poole kah!

TIIT *(annab ka Krõõdale kätt)*: Saa varsti terveks, perenaine.

KRÕÕT: Tänan soovimast, aga viga liiga loomulik.

TIIT: Loomulikud vead paranevad iseenesest, kui õige aeg.

KRÕÕT: Aga, näe, ei ju parane.

ANDRES *(saadab Tiidu väravast välja, siis tagasi).*

KRÕÕT: Sa ehk oleksid võind ta rukist vaatama minna, kui just meie hobused...

ANDRES *(ägedalt):* Aga mis siis, kui see kõik on Pearu enda töö? Kui tema ise lasigi meie hobused koplist välja?

KRÕÕT: Mis siis tema neist . . . ?

ANDRES: Mis muud kui tahtis tasa teha: nende kari käis meie orasel, nüüd olid meie hobused tema rukkis. Peaks passima minema, saaks teise, sindri, ehk kätte, annaks nii, et teab.

KRÕÕT: Mis sa nüüd ikka kohe nõnda, mõni pärast kuuleb.

ANDRES: Kuulgu või ise. Mina nalja ei mõista.

KRÕÕT: Mis sa tühjaga jändad. Ega sina teda ikka targemaks tee.

ANDRES: Kas pean siis alla vanduma või?

KRÕÕT: Kas või alla vanduma, siis ta süda saab ehk rahu.

ANDRES: Aga minu süda?

KRÕÕT: Targem annab järele.

ANDRES: Et mina olen targem, siis peaksin ma laskma tõe ja õiguse jalge alla tallata?

KRÕÕT *(ohates):* Kuhu selle tõe ja õigusega ikka saab? Krutskid maksavad Vargamäel rohkem.

ANDRES: Maksku, aga mina nõuan tõde ja õigust. *(Ära majja.)*

KRÕÕT *(tahab jälle ketrama hakata, aga nõrkeb ja laskub jõuetult aidatrepile).*

MARI *(trallitab paremal):*
Meie elu on siin ilmas, on siin ilmas nii kui linnul oksa peal, oksa peal. *(Tuleb eest paremalt, märkab Krõõta ja tõttab ta juure.)* Mis on, perenaine? Kas jõud lõppes otsa või?

KRÕÕT: Ei midagi. . . Süda läks nõrgaks.

MARI: Ma ju ütlesin, et perenaine ei peaks. Läheme ära tuppa sängi, ma aitan.

KRÕÕT: Kohe. . . ma natuke enne veel puhkan.

MARI *(istub ta kõrvale ja toetab teda).*

KRÕÕT *(pausi järele):* Mari, kui minuga peaks midagi juhtuma, kas tuled siis ka vahel minu lapsi vaatama?

MARI *(pisarad silmis):* Heldene aeg! Mis siis perenaisega peaks juhtuma?

KRÕÕT: Olen vahel mõelnd, et kui mind änam ei ole, küll tahaksin siis, et sina mu laste ema oleksid. Sinu kätte jätaksin nad rahuliku meelega.

MARI: Issand jumal! Perenaine ei peaks nõnda rääkima! Mul on ju Juss, kuhu ma siis tema panen?

KRÕÕT: Ega ma siis seda, ma ainult muidu niisama, et kui see võimalik oleks, siis . . . Aita mind nüüd pealegi sängi.

MARI *(aitab Krõõdal tõusta ja elamu poole minna).*

E E S R I I E.

## TEINE VAATUS.

### 1. pilt.

*Näitelava kujutab kõrtsituba. Paremal seinas luuklett ja uks „saksakambrisse". Vasakul seinas aknad ja pikk laud. Tagaseinas välisuks. Tegevus areneb aastat 15 hiljem eelmise pildi sündmustest. Talveõhtu. Laelambivalgus. Eesriide avanedes on kõrtsimees leti taga. Laua ja leti ääres seisavad viinaklaaside ja õllepudelite juures Kingu Priidu, Vihukse Anton, Rava Kustas, Hundipalu Tiit ja teisi kõrtsilisi. Üldine jutusumin.*

RAVA KUSTAS *(umbes 40-a. priske ja punane mehejõmm, suur ärpleja ja lõõpija, jorutab laulu):*

Hiiu Tiiu oli kena plika,
poiste peale tema maias ikka.
Luuaga tema tuba pühkis,
varrega oma naba nühkis.

HUNDIPALU TIIT *(nüüd aastat 60. Vihukse Antonile, kes jutleb Kingu Priiduga):* Kuidas Vargamäe meestel täna kohtus läks?

VIHUKSE ANTON *(aastat 40, peremees):* Täna oli Andres võidumees.

H. TIIT: Mis asjas nad täna ees olid?

VIHUKSE: Rukki sasimine ja hakkide lõhkumine.

KINGU PRIIDU *(aastat 45, peremees):* Ei need mehed saa vist hauaski rahu, ei tohi teisi ühele surnuaiale mattagi.

VIHUKSE: Jah, nende kemplemine kestab juba aastat viisteist, kakskümmend.

*(Välisukse tagant hakkab kostma Andrese ja Pearu hääli.)*

H. TIIT: Seal nad ise ongi.

ANDRES *(nüüd aastat 50, tuleb välisuksest ja sammub leti poole).*

PEARU *(nüüd üle 50, tuleb Andrese kannul sisse ja jatkab sõnelemist):* Sinu märasetukas põle kaeru näindki.

ANDRES *(üleolevalt rahulikult):* Sul põle endal sihukestki setukat aiste vahel.

*PEARU (karjudes):* Mul hirnub täkk kõrtsi reia all. Tahad, lasen su mära karata? Lasen ilma kopikata.

ANDRES *(irvitades):* Sinu täkk on juba 20 aasta eest ruunatud. *(Läheb leti ette.)* Kõrtsimees, pool viina ja pudel õlut.

KÕRTSIMEES *(annab selle).*

PEARU: Kõrtsimees! Minu poolt kõrtsile pool toopi viina ja minule pudel magusat saksakambrisse. *(Lahkub uhkel käigul saksakambrisse.)*

KÕRTSIMEES *(kähku)*: Mehed, Pearu poolt kõrtsile pool toopi viina. *(Annab selle.)*

KUSTAS: Anna aga siia. Küll meie ta kinni pistame. Elagu Pearu! Hurraa!

TIIT *(Andrese juure minnes ja talle kätt andes)*: Noh, täna Pearu kaotas?

ANDRES: Jah, täna oli minu õnnepäev.

TIIT: Sellepärast see Pearu oligi nii turris.

PEARU *(tuleb saksakambrist ja läheb Vihukse juure)*: Sina, Vihukse, oled kohtumees, ütle, miks mind täna trahviti?

VIHUKSE: Aga kui sa hobusega naabrimehe küpses rukkis sõidad ja tema hakkjalgu lõhud?

PEARU: Ma olin ju purjus ega tea midagi.

VIHUKSE: Seda auline kohuski arvesse võttis. Sest et viin on jumala armuand kurbadele rõõmuks ja argadele kuraasiks, aga . . .

PEARU: Aga miks siis kohus mind karistas?

VIHUKSE: Sa ju kuulsid, mis su naabrimees Paas kohtukulli ees ütles: sina oled sedasinast kallist jumala armuandi kurjasti tarvitand oma ligimese kahjuks.

RAVA: Andresel oli selles täiesti õigus, tema tunneb paremini pühakirja. *(Üldine naer.)*

PEARU *(vihane, Andresele)*: Kui sa, naise poeg, oled minust targem, siis ütle mulle, kudas hobune, kes alati mu ilusasti koju viib, kui ma purjus peaga vankris magan, kudas

pööras tema seekord heast-paremast teelt kõrvale ja läks läbi odra sinu rukkisse?

ANDRES *(muigab kavalalt):* Kust mina su hobuse mõtteid tean.

PEARU *(võiduröömsalt):* Siis selles asjas oled sa ometi niisama rumal kui minagi.

ANDRES: Ja kuigi ei ole, kes siis oma tarkust kohe teisele õpetab?

PEARU *(aimab midagi):* Ah sa siis tead, kudas ma sinu rukkisse sain?

ANDRES *(iseteadvalt):* Tean või ei tea, sinu ninale ma seda ikkagi ei kirjuta.

PEARU: Mis sa maksu tahad, kui ütled? Võta 10 rubla! Säh kakskümmend viis.

ANDRES: Pane juure, ega minu tarkus nii odav ole.

PEARU *(karjudes):* No kolmkümmend!

KÕIK *(pinevil).*

KÕRTSIMEES *(lastes hammaste vahelt lirtsti üle leti põrandale):* Litsid mehed need Vargamäe omad!

PEARU: No võta raha!

ANDRES: Hea küll. Kolmekümne eest ma ütlen. Aga sina ei tohi seda kellelegi edasi öelda, kohtulaua ees ka mitte.

PEARU: Pea, pea! *(Mõtleb pisut.)* Ei, sellega põle ma nõus. Sina võid minu rahaga teha mis tahad ja mina teen sinu sõnadega mis

tahan. Lasen kas kantslist maha öelda või kiriku ukse ette paplisse lüüa.

ANDRES: No üks ta mats puha. Tee nendega mis tahad. Lase või lauluraamatusse üles panna.

PEARU: Kas kuulete, mehed: Mäe Andres ütleb mulle, kõrtsileti ees, kudas sai minu hobune tema rukkisse, ja mina võin sellega teha mis tahan.

ANDRES: Aga anna raha enne kõrtsmiku kätte, muidu pärast petad, sind põle uskuda.

PEARU: Olgu. *(Annab raha kõrtsmiku kätte.)* Kolmkümmend. *(Tuleb siis ettepoole ja Andresele:)* Noh, ütle nüüd, kudas sai minu hobune sinu rukkisse.

ANDRES *(enne kui Pearu aimab, astub järsku ta juure ja sosistab talle kõrva):* Mina ise viisin.

PEARU *(polnud ette valmistatud, et nii ruttu Andrese saladuse teada saab, ja asja taibates karjub):* Kurat! Sa pidid ju kõvasti, nii, et kõik kuulevad.

ANDRES: Seda kaupa ei olnd. Kõrtsileti ees — nõnda oli meie kaup ja nõnda mina tegin. Kõik kuulsid ju meie kaupa.

RAVA: Pearu on jälle sees!

KÕRTSILISED *(läbisegi):* Sees, sees! *(Üldine naer.)*

PEARU: Kõrtsimees, mina nõuan oma raha tagasi. Mina ei luba seda Andresele välja anda.

ANDRES: Mina pidasin kaubast kinni, ja kui Pearu tahab, pangu nüüd mu sõnad lauluraamatusse, löögu paplisse või lasku õpetajat kantslist maha kuulutada.

RAVA: Õigus! Täiesti õigus!

ANDRES: Aga seda ma ütlen sulle, Pearu, et kui sina minu sõnu tunnistajate suu läbi ei või kinnitada või kui sina mind avalikult laimama hakkad, siis annan ma su kohtusse, pea seda meeles.

KÕRTSILISED *(möirgavad naerda):* Pearu on sees!

PEARU *(karjudes):* Kõrtsimees, mina nõuan oma raha tagasi! Kaeban sind kohtusse, kui sa raha Andresele välja annad!

KÕRTSIMEES: Ole ikka mees, Pearu! Oled sa kõrtsileti ees asja alustand, siis lõpeta ka leti ees, ära poe temaga kohtukulli ette. Kui muidu ei saa, las kõrts otsustab. Las lett olla kohtulauaks, ja mina, kõrtsmik, kohtukulliks.

KÕRTSILISED: Õigus! Kõrtsmikul on õigus!

KÕRTSIMEES: Noh, mehed, siis otsustage.

ANDRES: Mina seda Pearu raha ei tahagi. Ja kui te ta minule peaksite mõistma, siis andku kõrtsmik selle eest igaühele, mis keegi soovib. Jooge ennast kas või käpuli . . .

RAVA: Noh, siis on ju asi kohe selge. Mehed, kas põle õigus, Andres pidas ju kaubast kinni? Kui Pearu kaotas, siis põlnd selles ju

keegi mu süüdi kui ta ise: miks ta nii halva kauba tegi.

KÕRTSILISED *(naeravad)*: Õige, õige! Andres pidas kaubast kinni! Andresel on õigus!

RAVA: Asi on klaar! Kõrtsimees, kärista pudelid välja!

KÕRTSILISED: Pudelid välja! Pudelid välja!

ANDRES *(võiduröömsalt)*: See, nüüd võib ka Pearu oma raha eest juua.

KÕRTSILISED *(kisuvad naerda)*.

PEARU: Sinu, sea, mollile ma ei tule! *(Vihaselt ära saksakambrisse.)*

KÕRTSIMEES *(annab meestele viina. Rõõmsalt sülge lirtsutades ja irvitades)*: Litsid mehed need Vargamäe omad! Põle sihukesi sindreid enne nähtud!

KÕRTSILISED *(tühjendavad rõõmsalt klaase ja seletavad omavahel juhtumist)*.

RAVA *(jorutab)*: Hiiu Tiiu oli kena plika,
poiste peale tema maias ikka.
Luuaga tema tuba pühkis...

PEARU *(väljub saksakambrist ja hakkab kavalalt ning vaikselt)*: Seni uhkustas Eespere Andres ikka, et tema prosessib tõe ja õiguse pärast, aga nüüd tuleb krutskitega.

ANDRES: Kallis üleaedne, seda oled sa ise mulle õpetand, sest muidu ei saa ma sinust võitu.

*(Üldine naer.)*

PEARU *(vihaselt):* Tahad, ma maksan su, sandi, kinni, mine Vargamäelt ära.

ANDRES: On sul siis nii kole palju raha?

PEARU: Ikka rohkem kui sinul, könnil. Tule, pane välja, kui mees oled.

ANDRES *(lööpides):* Sinusugusega ei maksa mul hakatagi. *(Sosistab Tiidule midagi.)*

TIIT *(läheb ja korjab salaja meeste käest rahakotte).*

PEARU: Sina, könn! Või minuga ei maksa hakatagi? Tule lagedale! Tule jaanipäisele jääle! Sa arvad, et kui sul on rohkem rammu, et siis ka raha.

ANDRES: Ütlesin juba, et sinusugusega ei maksa mul jännata, kui paremaid mehi pole.

PEARU: Könn! Tule lagedale, kui julged!

TIIT *(annab salaja rahakotid Andresele).*

ANDRES: Kui sul paberikrossid taskus nii väga kibelevad, eks tule siis välja. Katsume, kes on vägevam, kas Mäe või Oru.

PEARU: Nannipunn! *(Virutab Katariina lauale.)* Pane kõrvale!

ANDRES *(paneb samuti sajalise).*

PEARU *(virutab esimesele Katariinale teise otsa):* Tule lagedale, memmepoeg!

ANDRES *(paneb sajalise).*

PEARU *(virutab kolmanda sajalise lauale):* Pane kõrvale, memmepoeg! *(Andres viivi-*

*tab.)* Oled kõnn mehe kõrval, tunnistajaks terve kõrts.

ANDRES: Pea ikka, pea. Mul peab kuskil veel tagavaraväge olema.

PEARU *(karjudes)*: Tule välja, kui mees oled!

ANDRES *(võtab uuest kotist sajalise ja paneb lauale)*: Noh, kas aitab?

PEARU: Siin on neljas sajaline.

ANDRES *(paneb ka neljanda sajalise)*.

PEARU: Viies Katariina!

ANDRES: Anna aega pisut. *(Võtab uue rahakoti ja paneb sajalise.)* Noh!

PEARU *(viivitab)*.

ANDRES: Tule aga lagedale, mis ka kõmmeldad seal! Püksid sõeluvad juba tusti? Kevadel lähed magasiaita!

KÕRTSILISED *(naeravad)*.

PEARU *(paneb raha)*: Kuues sajaline, kõnn!

ANDRES *(paneb ka sajalise)*: Tule aga veel, kui mees oled!

PEARU *(paneb raha)*: Kaks kahekümneviielist!

ANDRES: Kõnn! *(Paneb raha.)* Seitsmes sajaline.

PEARU: Kolm kümnelist!

ANDRES: Kõnn! Kaheksas sajaline!

KÕRTSILISED *(rõkkavad naerda)*: Pearu on sees! Oru vannub Mäele alla!

PEARU *(on löödud. Koristab raha laualt).*

ANDRES *(hoobeldes):* Memmepoeg, ära tule mehe vastu. Eespere Andresel on rohkem raha taskus kui Oru Pearu sugune könn seda elus näindki.

KÕRTSILISED *(naeravad).*

PEARU *(võtab kümnerublase ja süütab sellega piipu):* Sitavikat! Oru Pearu süütab kümnerublasega piipu. Vahi, memmepoeg!

ANDRES *(süütab tikust piibu):* Eespere Andres süütab tikust piibu ega hoople oma rahaga nagu Oru Pearu, narr, oma krossidega. *(Tiidule.)* Säh, Hundipalu, võta oma ja anna ka teistele nende rahakotid tagasi. Sa tead, kellelt sa nad võtsid. *(Tiit teeb seda.)*

KÕRTSILISED *(pahvatavad naerma).*

KÕRTSIMEES *(sülitab lirtsti):* Litsid mehed need Vargamäe omad!

RAVA: Pearu ärples tõsiselt, Andres tegi ainult rumalat nalja.

KÕRTSILISED *(naeravad):* Pearu on sees! Pearu on sees!

PEARU *(Andresele):* Kallis nuabrimees, sul on küll head lõuad ja kanged vigurid, aga miks sa sauna Jussi naise käest ära võtsid? Juss, vaeseke, pidi enese üles pooma, et sina tema naisega...

ANDRES *(tõsinedes):* Armas üleaedne, sul on vist meelest läind, et sa Jussi eest juba kord vastu lõugu said. Saad veel, kui soovid.

PEARU: Ja sina sidid jälle oma 8 päeva valla puuris vee ja leiva peal, kui mind puutud. Aga sauna Mari tiivaripsutajaks jääd siiski.

ANDRES *(vihaselt)*: Kui sa mind oma sauna Mariga rahule ei jäta, löön su kui konna maha.

PEARU: Eks katsu! Kuulutan kirikus ja kõrtsis: Juss poos enese üles, sest et sina tema Mari raisku ajasid. Sellest sul see poeg Indrekki.

ANDRES *(tormab Pearu kallale, ja enne kui kõrtsilised veel arugi saavad, veerevad juba mõlemad põrandal — Andres all, Pearu peal. Karjuvad mõlemad — Andres jämeda, Pearu peenema häälega).*

KÕRTSIMEES: Mehed, minge vahele! *(Tormab härjakaraga leti tagant välja.)*

RAVA *(teda peatades)*: Kõrtsmik, kurat, ole mees, jäta järele, las nad ise!

KÕRTSIMEES *(märkab, et Pearu on Andresel juba habemest lahti lasknud ja et Andres karjub vaid viguri pärast. Irvitades ja sülge lirtsutades)*: Litsid mehed need Vargamäe omad. Pole niisukesi sindreid enne nähtud!

TIIT *(naabreile põrandal)*: Aitab juba! Tõuske üles, ega's kõrtsi põrand ainult teie päralt ole!

ANDRES *(tõuseb ja kirub viguri pärast)*: Ära, saadan, tahtis teine tappa! Habeme rikkus ära ja näo kiskus veriseks!

PEARU *(aidatakse üles, sest ta ise ei võta jalgu alla. Istub pingile nagu oleks ta praegu surmasuust pääsnud).*

RAVA *(uurib Andrese nägu ja, mõistes asja tõelist seisukorda, Pearut pilgates):* Vänge mees see Oru Pearu, pagana vänge mees. Purjus peaga kisub naabri läbi, et lase aga olla. Põleks mitte seda uskund, kui põleks oma silmaga näind.

PRIIDU *(on Pearu istmele aidanud):* Mis sul viga on?

PEARU *(valuga ja peaaegu omaette):* Ära tahtis teine, sunnik, mu vigaseks teha! Mis mu vaesest vanamoorist siis oleks saand!

KÕRTSILISED *(naeravad).*

PEARU *(Andresele ähvardavalt):* Küll kohtukulli ees näeme!

ANDRES: Terve kõrts on tunnistajaks: mina olin all, sina peal. Minul on habe rikutud ja nägu verine. Sul põle midagi häda!

PEARU *(vihaselt):* Või mul põle midagi häda! Sa, kurat, pigistad nii, et mul silmad pahupidi peas, ja veel mul pole midagi häda!

ANDRES: Kõik võivad tõendada: mina olin all, sina peal. Küll kohtukull õiendab ja küllap sina jälle maksad! Kaeba aga kohtusse, kui kiheleb.

PEARU: Käi kuradile! *(Tuigerdab saksakambrisse.)*

KÕRTSILISED *(möirgavad naerda).*

EESRIIE.

## 2. pilt.

*Näitelava kujutab endist kohta Vargamäe Eespere õuest kakskümmend aastat hiljem esimese vaatuse 2. pildi tegevusajast.*

*Endine uus elumaja on juba jälle küllalt vana. Uus ait on ehitatud elamust hulk aastaid hiljem, aga seegi pole enam uus. Aed ja aiavärav on uued ja endisist erinevad. Tamm on aastaile vastavalt suuremaks kasvanud. Aia ääres sirellehtlas aialaud ja pingid.*

*Nelipüha viimse püha õhtupoolik.*

LIISI *(aastat 25, lüheldase kasvuga priske neiu, tuleb kambriuksest taldrik käes, läheb aida poole).*

MARI *(aastat 45, tööst ja murest murtud, astub toauksest välja):* Kas lähed võid tooma, Liisi?

LIISI: Jah, ema.

MARI: Võta aidast kirstust ka üks sai ja peenleib kaasa, kui tuled.

LIISI: Hea küll, ema. *(Tahab minna.)*

MARI: Kuule! Sa käisid ennist Orul, kas lubas teispere isa tulla või?

LIISI: Ei mina õiget tolku saand, tal oli pisut nelipüha pea.

MARI: Kui nõnda, ei ta siis tulemata jää. *(Lahkub tuppa.)*

LIISI *(läheb aita, kus laulab):*

Kord istus jõe kalda peal
Üks vaene tütarlaps.
Tii-ilu-lilu-lii!
Üks vaene tütarlaps.
Ja tema hale nutuhääl,
See kostis kaugel teps.
Tii-ilu-lilu-lii!
See kostis kaugel teps.
Üks võõras mees sealt mööda läks,
See kuulis nutuhäält.
Tii-ilu-lilu-lii!
See kuulis nutuhäält.
„Miks nutad sa, oh tütarlaps?"
Nii küsis võõras mees.
Tii-ilu-lilu-lii!
Nii küsis võõras mees.

PEARU *(nüüd aastat 55, tuleb mööda rööbasteed, peatub väravas, kuulab, kuni Liisi väljub lauldes aidast, siis):* Tere kua, Liisi! *(Tuleb väravast sisse.)*

LIISI: Tere, teispere isa!

PEARU: Hele jaal on sul, sa mu veart vihamehe esimene tütar! Just nagu su kadund emalgi, õndsal Krõedal! Ja õitsed kui lilleke Suaronis!

LIISI *(tahab minna toa poole).*

PEARU: Pea, pea, oh inimene, ja ütle üks magus sõna, et mis juodud need täna mu vänge nuabrimehe, sinu kalli isa, eluhuoneis juuakse. Miks, oh inimene usinast, on siin Hundipalu, Vihukse ja Rava, ja miks, oh armas laps, tulen nüüd ka mina, sest et sa oma pisikese suuga mind käisid kutsumas? Ja vuata, sa vihamehe tütar, ma tulen, nagu see ärakadund poeg, kes põle veart, sest sinu isa eluhuoned on nagu see kauge Kuananimua, mis jookseb piima ja mett, ning minu silmad põle teda teps ammu änam näind. Nõnda elame me kaks vänget vanameest siin Vargamäel... Sellepärast, oh Jeruusalem ja needsinatsed teised kallid sõnad, miks on mind kutsutud selsinatsel tänasel päeval, oh tütarlaps!

LIISI: Aga täna on ju viimne nelipüha püha.

PEARU: Ja ei mitte, et sinu veart isa ja minu vänge vingamees, see kange Mäe Andres, on nüüd juba kakskümmend viis aastat oma kalli nuabrimehe Oru Pearuga selsinatsel Vargamäel prosessind?

LIISI *(kõheldes)*: Võib olla, ei mina tea sellest ühti.

PEARU: Sa armas, kallis aeg, või ei sina tea sellest ühtigi! Aga siis, oh sina noor naisterahvas, mine sisse ja ütle minu kallile nuabrile, et vuata, sinu väravas seisab mees ja koputab ja temal põle teps mitte õiget pidukuube, sest tema põle veart....

MARI *(elamust)*: Kuulan ja kuulan, et kellega see Liisi nii laia juttu ajab, aga see ju teispere isa.

PEARU *(Liisit unustades Marile vastu):* Tere kua, Mari, seesinane Mäe perenaine!

LIISI *(lahkub majja).*

MARI: Tere, tere! Eks sa astu aga sisse, teised istuvad juba lauas.

PEARU: Palju on kutsutud, aga pisut ära valitsetud. Ja nõnda see meie eluke läheb siinilmas. Sina, Mari, oled juba teises Issanda abielus Eesuse Kristukse silma all. Aga laulujaaled on sul suust otsa suand ja rõemud ning lustid on su maha jätt ning sul põle änam tissi ega tussi. Ja kõik selle Jussi pärast! Aga veart mees oli see sinu Juss, veart mees. Ei mina teda laida. Ainult õrnake, liiga õrnake. Ei kannatand selle kurja ilma naeru ja trotsi. Ei sallind, et sina lüpsid Mäe Andrese lehmi ja imetasid tema õndsa Krõeda esimest poega, seda Andrest, kes võttis oma ema elu juba sündides. Sest ep see Jusski sinna lauda taha kuuseoksa rippuma läks, nii et...

MARI *(kellele Pearu jutt on piinlik ja valus):* Mis me nüüd sest änam...

PEARU: Jah, mis me sest nüüd änam. Essuke olgu meiega! Uamen! Halleluoja! Sest mis on inimese elu? Nagu noor rohi vikati ees. Olid sul Jussiga lapsed ja kõik, aga näe, haigus tuli ja viis nad ära. Juss kutsus Juku ja Kata endale mulla alla järele. Nõudis omad kõik kätte. Essuke aidaku neid taevariiki ja andku rahu õndsa Jussi põrmule seal surnuaia taga, kus Andres ise talle luges ja laulis.

Aga sina, sauna Mari, oled nüüd pere Mari. Oled minu kalli nuabrimehe seaduslik naine, ja jälle on sul lapsed. See Indrek ja...

INDREK *(17-a. kõhnavõitu suurte silmadega poiss, väljub samal hetkel elamust, tühi õllekann käes, tahab keldrisse minna):* Tere, teispere isa!

PEARU: Tere, mu kallis Mari ja Andrese äbarik. Just praegu reakisime sinust su armsa emaga. *(Katsub poissi peatada.)*

INDREK *(vabastab enda sõnadega):* Pean keldrist õlut tooma, pole aega. *(Ära.)*

PEARU *(Marile):* Veart poeg on sul ja veart eit oled isegi, kallis nuabri Mari. Veart inimene olid juba all saunas, kui elasid alles kadund Jussiga, kes selle hullu tembu tegi, et tõmbas enda sinna kuuseoksa... Ja vuata, ma tõstsin oma jaale ning hüüdsin oma südame hingega, et oh vägede Jehoova, kiidetud olgu sinu nimi Kiibeonis, sest sina lasid enne õndsa Krõeda surra, kui seesinane asi sündis Vargamäel selle kadund Jussiga. Sest Issand saatis oma inglid, et Krõeda silm ei pidand mitte seda nägema, mis on üpris hirmus asi meie Õnnistegija silma all, sest ka tema poodi, aga ei mitte kuuseoksa. Halleluoja!

INDREK *(tuleb õllekannuga).*

MARI *(Indrekule):* Anna teispere isale ka jänu juua.

INDREK: Olge head, teispere isa. *(Annab õllekannu.)*

PEARU *(võtab kannu ja joob hea sõõmu. Kannu käes hoides Indrekule):* Veart õlle teeb see vana Mäe Andres, sinu kallis isa, sest temal on hea õlle rehnutt. Aga sinuga, oh Indrek, ei ole tal mitte õiget rehnutti, sest ta tahab sinust hobusevarga teha.

INDREK: Kuidas nii?

PEARU: Aga miks ta siis kuulab Hundipalu Tiidu juttu ja koolitab sind, küll köstri, küll kirjutaja juures? Nüüd ärpleb kõrtsis, et suadab su viimaks veel linna.

INDREK: Linna lähen ma ise.

PEARU: Oh armas inimene, siis käivad su enda himud hobusevarguse peale, sina ise tahad siis untsakaks ja vurleks suada. Sest kirjutud on, et äraneetud olgu see mees, kes...

MARET *(aastat 23, väga sarnane Krõõdale I vaatuse 1. pildis, väljub majast):* Tere, teispere isa.

PEARU: Tere, oo, tere, kallis Maret!

MARET *(Indrekule):* Toas oodatakse õlut.

INDREK *(lahkub majja).*

PEARU *(võtab Mareti käe):* Tere jah, Maret, sina õndsa Krõeda teine tütar. Vuata, Maret, mis mina ise oma silmaga olen tähele pand ja ära märkind: sinu õel Liisil on küll oma ema Krõeda hele jaal, kui ta kutsus sigu... Essuke olgu temaga... Aga sina, Maret, oled ise õndsa Krõeda nägu ja tegu. Südagi on sul õndsalt Krõedalt, sest et....

MARET *(Marile):* Ema, ma lähen nüüd karja juure.

MARI: Mine pealegi.

MARET *(eest paremale ära).*

PEARU *(vaatab talle järele):* Just kui Krõet, just kui kadund Krõet...

NOOR ANDRES *(21-a. tugev ja ilus poiss, tuleb majast):* Tere, teispere isa!

PEARU: Tere jah, väike Andres, sina Vargamäe noorperemees ja õndsa Krõeda ainus poeg. Kuidas siis sinu käbarad kua käivad?

N. ANDRES: Pole viga. Aga isa laseb teid sisse kutsuda, seal ehk antakse midagi ka hamba alla.

PEARU: Jah, sest kirjutud on: silm silma ja hammas hamba vastu pead sina olema Issanda, oma jumala, sulase, sellesinatse nuabriga siin Vargamäel, ja tema võtab sul kanda rõhuda, aga sina pead tema pead rõhuma. Sellepärast ütle, oh inimene usinast, kas sina kua tahad suada nii vängeks vanameheks kui on sinu armas isa, mu kallis vingamees? Tahad sina suada Mäe peremeheks ja hakata rehnutti pidama minu poja Joosepiga, kes suab Oru peremeheks?

N. ANDRES: Võib-olla tahan, võib-olla ei taha ka.

PEARU: Veart jutt, hästi veart jutt. Võib olla! Võib-olla hakkad Vargamäel peremeheks, võib-olla lähed merimõrtsukaks, sest, oh

halleluoja, mõrtsukas olid sa juba sündides. Sina tapsid oma kalli ema, selle Vargamäe Krõeda, Essuke avita, et ei pea teps änam olema tema heledat jaalt selsinatsel Vargamäel. Aga oh, Kürjeleisson, ma tõstan oma silmad ja teen oma suu lahti...

N. ANDRES: Läheme ära tuppa, seal räägime edasi.

PEARU: Läheme... Läheme siis tuppa. Sest kirjutud on: õnnistatud olgu sinu sisseminemine ja väljatulemine... Uamen, halleluoja! *(N. Andresega ära majja.)*

MARI *(läheb neile järele).*

JOOSEP *(26-a. tugev mõistliku olekuga poiss, tuleb rööbasteed mööda värava taha ja piilub õue).*

LIISI *(väljub elamust, tahab keldri poole joosta).*

JOOSEP *(vargsi):* Liisi!

LIISI *(ehmunult):* Ui aeg! Sina, Joosep! Mul käis kohe südamest läbi. Aga miks sa sisse ei tule?

JOOSEP: Ma tahaksin, et sina tuleksid välja.

LIISI: Ma ei saa ju, emal on mind tarvis.

JOOSEP: Kas mitte kuidagi ei saa?

LIISI: Oota pisut, ma viin keldrist kausitäie sülti tuppa ja räägin emaga. *(Lahkub joostes keldri poole, kust tuleb varsti süldikausiga.)*

JOOSEP: Liisi!

LIISI: Mis on?

JOOSEP *(paluvalt):* Katsu tulla!

LIISI: Täbaravõitu selle tulekuga täna ikka on.

JOOSEP: Aga millal me saame siis kokku?

LIISI: Tuleval pühal kirikuteel, siis.

JOOSEP: Ma ei jõua pühapäevani kannatada.

LIISI *(elutargalt):* Õpi kannatama, seda läheb elus tarvis. Näe, mis Vargamäel tuleb kõik ära kannatada.

JOOSEP: Meie läheme Vargamäelt ära, siia me ei jää.

LIISI: Ega mujalgi ilma kannatuseta saa.

JOOSEP: Ükskõik, aga siit läheme ära. Kui muidu ei saa, siis rendime endile kuskilt väikese talu. Ja tead, mis mina sulle ütlen: mina ei armasta Vargamäed. Kõik kohad on siin seotud ikka mõne halva asjaga. Siin nagu põleks midagi head ilmaski olnd.

LIISI: Naljakas. Meie Maretiga oleme mõnikord just sedasama rääkind. Et põle Vargamäel paika, millest õieti võiks rõõmu tunda. Ikka oled kuskil nutnud või kurvastand ja muretsend, ikka oled kuskil isa käest tapelda saand.

JOOSEP: Sellepärast tahangi siit ära, saagu mujal mis tahes.

LIISI: Aga sina oled ju esimene poeg, pärid talu.

JOOSEP: Ma ei taha seda talu, tahan siit ära. *(Pausi järele.)* Aga kuule, ütle nüüd ikka päris tõsiselt, kus me sinuga tänavu suvel hakkame kokku saama.

LIISI: Ütlesin juba, et kirikuteel.

JOOSEP: Ega siis öösel kirikus käida.

LIISI: Öösel ei saadagi kokku.

JOOSEP *(väga õrnalt ja paluvalt)*: Ma nii kangesti tahaksin!

LIISI: Isa meid aita magama ei luba, tule kambrisse.

JOOSEP *(õnnelikult)*: Liisi! *(Tahab teda kaelustada.)*

LIISI *(tõrjub teda tagasi)*: Siin ei või ju, nähakse... Aga, tead, mine teed mööda karjamaa poole... Ma tulen rohtaia kaudu järele.

JOOSEP *(õnnelikult)*: Liisi, sa oled hea. *(Aia tagant paremale ära.)*

LIISI *(vaatab talle järele, siis läheb toa poole).*

MARI *(tuleb toa uksest)*: Kuhu sa nii kauaks jäid?

LIISI *(tasa, saladuslikult)*: Joosep oli siin, kutsub mind pisut kõndima.

MARI: Ah, armas laps, mul on alati valu südames, kui ma Joosepi nime kuulen. Sa mõtle, mis siis sünnib, kui isa teada saab.

LIISI: Ega ta niipea saa, kui sina ei ütle.

MARI: Aga ükskord peab niikuinii ütlema.

LIISI: Eks siis näe, mis tuleb. Lase meid natukenegi õnnelik olla. *(Annab süldikausi emale.)*

MARI: Sinu õnn käristab mu südame puruks.

LIISI *(ema kallistades):* Kannata välja, emake, ja lase mind minna, Joosep ootab.

MARI: Eks sa siis mine, kui ta ootab. Aga hoia end, muidu tuleb kõik minu hingele.

LIISI: Ma hoian, ema. *(Eest paremale ära.)*

MARI *(vaatab talle murelikult järele).*

HUNDIPALU TIIT *(nüüd aastat 65, väljub majast ja läheb piipu seades aida poole).*

MARI *(märkab teda):* Näe, Hundipalu... Söömine juba lõppes või?

HUNDIPALU *(naeratusega):* Teised jäid veel võtma, minu kõht sai täis.

MARI *(ruttab majja).*

HUNDIPALU *(istub aidatrepile).*

ANDRES *(nüüd aastat 55, tuleb majast. Tiidule lähenedes, naeratusega):* Noh, mis siis oli?

HUNDIPALU: Ei olnd midagi. Tahtsin pääseda sinu naabrimehe hea jutu eest.

ANDRES *(naeratusega):* Jah, ega teda jõua keegi ära kuulata. *(Istub ka aidatrepile ja süütab piibu.)*

HUNDIPALU *(lühikese pausi järele uuriva naeratusega):* Ristipoeg kõneles, et sügiseks tuleb ikka kirjutaja juurest ära ja läheb linna.

ANDRES *(viivitades)*: Seda ta peale ajab. Aga ma ei tea...

HUNDIPALU: Mis seal's ikka. Poisil on pea otsas, küll ta edasi saab.

ANDRES: Seda ehk küll ja... ega see halb oleks. Aga Andres läheb sügisel kroonusse ja kui Indrek linna saata, mis saab siis minust? Mis saab Vargamäest, kui kõik ära lähevad?

HUNDIPALU *(mõtleb, ohkab ja paneb käe Andrese põlvele)*: Kuule, Andres, meie oleme sinuga juba vanad mehed. Aga me mõtleme ikka veel, nagu oleksime noored. Mina mõtlen oma Hundipalu, sina oma Vargamäed. Aga meie lapsed ei mõtle üht ega teist. Minu Aadu, näe, peaks tänavu sügisel kroonust välja tulema, aga nüüd kirjutab, et ei tule. Lasin teise õppida pasunat puhuma, ja nüüd on tal oma pasunaga seal Peeterburis nii hea, et ei taha enam Hundipalust kuuldagi. Tõnise aeg saab kahe aasta pärast täis, aga ka tema ei mõtle enam Hundipalu peale.

ANDRES: Ja mis meie taludest siis niiviisi saab? Ise jääme vanaks, sureme ära.

HUNDIPALU: Ega meil ju veel surmapäevad ole, aga eks me vanad juba olegi, jääda põle änam midagi. *(Pausi järele.)* Tead, Andres, mis mina vahel olen mõelnd? Oru Pearul on siiski õigus, kui ta ütleb, et kool kasvatab hobusevargaid.

ANDRES *(nagu puuga pähe saanud, vahib pärani silmil sõbrale näkku)*: Mis juttu sa nüüd ajad!

HUNDIPALU: Ja miks siis mitte? Kas minu Aadu oleks mulle niisukese kirja kirjutand, kui me teda natuke rohkem põleks koolitand? Kuhu ta muidu oleks pääsend?

ANDRES: Ega ta sellepärast veel hobusevaras ole.

HUNDIPALU *(valuga)*: Tema on hullem kui hobusevaras. Tema varastab minult Hundipalu, kuhu ma olen matnud oma nooruse ja tervise. Varastab ja annab minu töö ja vaeva mõnele võhivõõrale, kes ei teagi, mis ma Hundipalust olen teind ja mis veel teha tahtsin.

ANDRES: Aga minu Andres sai ju küll ainult kolm talve vallakooli. Miks siis tema nüüd Vargamäelt ära kipub?

HUNDIPALU: Kas siis noor Andres tahab Vargamäelt ära minna?

ANDRES: Kes teda just teab... Aga nõnda see kuulukse: et kui läheb kroonusse, siis ei tea, kas änam tagasi tulebki.

HUNDIPALU: Meie laste veri on rikutud, meie oma sõnadega oleme ta rikkund. Sina kõneled Vargamäest, nagu põlekski see õieti Vargamäe, vaid maalapike, mis jookseb piima ja mett. Ja kas sa arvad, et see siis ka laste südamesse kinni ei hakka? Et nad ei lähe seda piima ja mett mujalt otsima?

ANDRES: Miks nad siis Vargamäega ei taha nõnda teha, et see jookseks piima ja mett?

HUNDIPALU: Ei! Minule kõlbas Hundipalu ja sinule kõlbas Vargamäe, aga meie lastele ei kõlba üks ega teine. Nemad ei taha seia soode ja rabade taha seda linna ehitada, millest meie kõrtsis leti ees purjus peaga ärbeldes räägime. Meie tahtsime seda teha, aga ei jõudnud, nemad ei tahagi.

ANDRES: Nii et ma pean laskma ka Indreku minna paremat otsima?

HUNDIPALU: Las ta läheb. Ega temast õiget Vargamäe elanikku ikka änam saa. Ka tema veri on lapsest saadik rikutud. Alati, kui mul auru peas, olen ma Indreku koolitamisest rääkind, ja poiss on ise seda kuulnd. Niisuke asi hakkab ju lapsele külge, nagu mehele piibutõmbamine. Eks katsu tast raipest lahti saada! Kui ma Hundipalule tulin, mõtlesin ma, et ühe oma poja saadan tingimata Tartu suurkooli. Selle oma koolitamise mõtte lööpisin ma nüüd Indrekule külge. Et kui ei saa oma poeg, siis saagu ristipoeg.

ANDRES: Jah, aga ei mina küll mõista mõelda, mis selle Vargamäega siis peale hakata, kui pojad nõnda ära lähevad.

HUNDIPALU: Sul on vähemalt veel tütreid, mul põle neidki.

ANDRES: Kaua neist tütardestki ... Näe, Maret juba kipubki minema.

HUNDIPALU: Mehele või?

ANDRES: Seda moodi juttu nagu oli.

HUNDIPALU: Kellele siis?

ANDRES: Sassile, kes seal kiriku juures tisleriks.

HUNDIPALU: Sel ju vigane jalg.

ANDRES: Seda minagi, et...

RAVA KUSTAS *(väljub elamust ja jorutab laulu).*

VIHUKSE ANTON *(tuleb ta kannul):* Pagana kange õlu sel Vargamäe Andresel, pea teeb soojaks ja kurk aina kuivab.

RAVA KUSTAS: Jah, Andrese õlu paneb laulma suu, mitte kõhu. *(Jorutab laulu ja võtab ühes Vihukse Antoniga istet.)*

MARI *(tuleb majast ja toob meestele õllenõu):* Tõin teile keelekaste järele.

PEARU *(tuleb Mari järele majast, Andresele):* Jah, veart eit on see sinu Mari, kallis nuabrimees, hästi veart eit. Minu lambasihver on kua veart eit, aga ei ta sua sinu esimese naise, õndsa Krõeda, vastu. Miski ei sua Krõeda vastu, nii veart rehnutt oli temal, kui ta tuli ja ütles mulle: „Teispere peremees, miks sa meie sead oma rukkisse lased?" Ning ta tõstis oma heleda jaale ja kutsus: põssa, põssa, põssa, kotsu, kotsu, kotsu!, nii et sead tulid rukkist välja ja truavisid talle järele, kui ta läks laps süles. Ja siis ma mõtlesin salaja oma südames: oh vägede Jehoova, kes sa katsud mu maksa ja neerud läbi, miks pole sa

mindki loond rõngasninaks, et ma võiks teiste sigadega kuasa truavida lauda poole, kui kutsub teispere Krõet oma heleda jaalega.

RAVA KUSTAS: Aga mis su oma eit oleks öeld, kui ta su teispere sealaudast oleks leind?

PEARU *(teisel häälel ja toonil)*: Aga mis sa ütled, kui sa väljas suurustad ja kodus oled eide päka all?

VIHUKSE ANTON *(Kustasele)*: Ära Pearut puutu, tema nõelab kohe.

MARI *(lahkub majja)*.

PEARU *(Andresele endiselt)*: Aga siis suri ära see sinu kallis Krõet, oh, veart nuabrimees, ja mina silusin läbi öö talle soosilda, sest kirjutud on: ja ma tahan oma ingli läkitada, et sa ei pea oma jalga vastu kivi tõukama. Sest mina olin sel ööl Issanda ingel ja silusin veart Krõedale teed ta viimseks sõiduks kallilt Vargamäelt, kui ta läks, höövlilaastud pea all. Ja mul hakkas hirm iseenda ja sinu pärast, oh kallis nuabrimees, sest polnd änam kedagi, kes ütleks hea sõna, vaataks lahke silmaga, kui meie kaks vänget vanameest peame oma rehnutti. Ja sest suati elame ja olemegi siin Vargamäel nagu istuks kaks kärbest sitahunniku otsas, ning tühised on kõik meie arupidamised ja rehnutid. Sest ep ole, oh Issand, änam seda heledat jaalt, kes ütleks: „Teispere peremees, miks sa meie sead oma rukkisse lased?“

ANDRES *(tõustes):* Kallis üleaedne, miks sa nii palju selle asjaga lõõbid. Minu Krõõt on juba muld, anna mullale rahu. *(Ära kambrisse.)*

PEARU: Mina lõõbin?! Sina ütled, et mina lõõbin! *(Istub ja vajub kössi.)* Oh Kürjeleisson! *(Pühib silmi.)*

RAVA *(Hundipalule, tasa):* Pearu ajab naiste pilli.

HUNDIPALU *(teeb peaga jaatava liigutuse).*

EESRIIE.

## 3. pilt.

*Eelmise pildi lavaseadeldis.*
*Päikesepaisteline sügispäev.*

ANDRES *(istub sirelite ringis laua ääres ja loeb piiblist):* „Nagu vesi sööb kivid ja nagu voolav jõgi viib maamulla ära, nõnda lased sa, oh Issand, vaese inimese lootuse surra . . .“

MARI *(tuleb majast, tahab kuhugi minna. Nähes Andrest ettevaatlikult):* Mis sa siis nii mõttes, selle Mareti asja pärast või?

ANDRES: Mareti ja teiste pärast. Indrek läks linna, Andres kroonusse . . . Kui nüüd Maret ka veel . . .

MARET *(väljub majast, korv käes):* Ema, ma mõtlesin minna lepiku alla seeni vaatama.

ANDRES: Tule enne pisut siia.

MARET: Mis on, isa?

ANDRES: Mul on ikka see sinu ja Sassi asi meeles.

MARET *(vaikselt)*: Jah, nii see on, isa.

ANDRES: Aga Sass on ju lombak. Kas sa siis tõesti paremat ei saa, et pead selle sandi võtma?

MARET: Teised põle mind tänini taht.

ANDRES: Aga sul on ju veel aega, võid oodata, liiatigi kus Andres ja Indrek kodunt väljas.

MARET: Eks või ka. Ma ütlen Sassile.

ANDRES *(nagu hirmul, imestanult)*: Mis? Sa tahad siis Sassi ootama jääda?

MARET: Tema on ju valmis mind ka ootama. Tema ootab ükskõik kui kaua. Tema on kõigega nõus, mis mina teen, ja kui sina, isa, praegu ei taha, et ma temale lähen, siis ootame Sassiga. Ma ütlen talle. Ega ta ilma minu loata mulle kosja tule.

ANDRES *(lühikese pausi järele)*: Sa siis kedagi teist ei taha?

MARET: Ei, isa. Lubasin enda Sassile ja tema jaoks ka jään. *(Lahkub eest paremale.)*

ANDRES *(vaatab talle järele)*: Päris oma ema. Just kui õnnis Krõõt. *(Meel läheb nukraks.)* Heidab alla, aga järele ei anna, tee mis tahad. *(Jääb mõtteisse.)*

MARI *(ettevaatlikult):* Eks Sass ole omast kohast ikka mees ka. Kena majake teisel kiriku juures ja amet, mis leiba annab.

ANDRES *(halvustavalt):* See on amet küll! Oota oma ligimese surma, et saaks talle puusärgi teha!

MARI: Või ta ainult siis puusärke teeb, kummuteid ja kappe ikka ka.

ANDRES *(lühikese pausi järele):* Kuidas need Liisi asjad on?

MARI *(hirmul):* Mis selle Liisiga siis peaks olema?

ANDRES: Sa teed näo, nagu sa ei teakski.

MARI: Mis seal teada või. Eks see ole ikka nõnda olnd.

ANDRES *(ägestudes):* Mis on nõnda olnd? Et minu tütar Pearu poega magatab, nagu see kõrtsileti ees lärmab?

MARI *(silmad vett täis):* Ütles Pearu nõnda?

ANDRES: Terve kõrtsi ees.

MARI: Pearu valetab!

ANDRES: Ei mina tea, kes teist valetab, Pearu, sina või Liisi. Aga üks on kindel, sina oled mind ühes lastega petnud, mind ninapidi vedand. Sa nagu polekski Vargamäe perenaine, vaid saunaeit. Kadund Krõõda lapsi pole sa mikski pand, lasid nad hukka minna. Su süda on Jussi ja tema laste küljes, kes hauas.

MARI *(nuttes)*: Andres, sa teed mulle ülekohut! Kas pole ma Maretile ja Liisile kõik and ja teind, mis ema anda ja teha võib? Silmad tõusevad vett täis, kui mõtlen, et...

ANDRES: Nutt on ainuke, mis sul ikka käepärast. Aga nüüd saada Liisi siia, ma tahan ta endaga rääkida.

MARI: Andres, ma palun...

ANDRES: Jäta oma palumised ja vaata, kus Liisi on.

MARI *(majja)*.

ANDRES *(läheb istub aidatrepile ja hakkab piipu toppima. Ta kulm on kogu aeg kortsus)*.

LIISI *(väljub elamust)*.

MARI *(tuleb ta järele ja jääb elamu trepile)*.

LIISI *(läheneb isale)*: Sa kutsusid mind, isa?

ANDRES: On see tõsi, et sina tahad Orule perenaiseks minna?

LIISI: Kuidas?

ANDRES: Pearu viskas mulle kõrtsis nina peale, et mina himustavat oma ligimese koda, tema koda . . . Sest sina tahad Oru perenaiseks.

LIISI: Seda mitte, isa. Ma tahan ainult Oru Joosepi naiseks.

ANDRES: Ja sina arvad, et mina lasen sind Joosepile minna, kui ta kohta ei saa?

LIISI: Mitte, et ta ei saa, vaid ta ei taha Oru kohta.

ANDRES: Mis sa siis sellele Joosepile otsid, kui sa Oru perenaiseks ei taha saada?

LIISI: Ega siis Oru üksi koht maailmas ole.

ANDRES: Oru on Vargamäel ainuke koht peale meie, ja kui Joosep seda kohta ei taha, siis ei lähe sina Joosepile, ütlen mina. Seda ussisugu põle siis minule vaja. Kas kuuled?

LIISI: Just selle ussisoo pärast ei tahagi ma Oru perenaiseks saada.

ANDRES: Orule peab viima uue ja parema soo. Seda peab tegema.

LIISI: Joosep arvab, et terve Vargamäe on mürgitatud ja et teda ei saagi parandada. Siit võib ainult ära minna.

ANDRES: Vargamäe peab olema ühe sugukonna käes, siis saab, muidu mitte.

LIISI: Võtku ta, kes tahab. Meie Joosepiga ei taha teda.

ANDRES: Teie Joosepiga! Sa räägid, nagu oleksid sa temaga juba üks. Või on see tõsi, mis Pearu mulle kõrtsis näkku viskas: et sina magatad Joosepit?

LIISI *(pöördub ära).*

ANDRES: Pearu ütles veel rohkemgi! Ta ütles: minu tütar lööb tema pojaga litsi.

LIISI *(karjatades):* See on vale!

ANDRES: Siis põle sul Joosepiga veel ühtigi olnd?

LIISI *(isale silmi vaadates)*: Ei ühtigi, mida peaks häbenema!

ANDRES *(kergendatud südamega)*: Siis on ju kõik hea. Ja tänasest päevast saadik olgu ka see kõik lõpetatud, mis tänini teie vahel oli. Kui Joosep ei taha Oru kohta, siis ei taha mina teda ka endale väimeheks. Seda võid talle öelda.

LIISI: Mis ma sellest talle ütlen. Temal on ju valida, kas mina või Oru. Saab kuhu saab, aga seia ei jää ma mitte.

ANDRES: Ah siis selleks olen ma sind kasvatand ja oma aastaid ja tervist Vargamäele matt, et sina, minu esimene laps, mulle nõnda ütleks?

LIISI: Ma ei ütle ju paha pärast. Ütlen ainult, nagu ma tunnen. Ja Joosep tunneb samuti. See Vargamäe elu on meid nõnda ära tüüdand, et mida varem, seda parem siit kaoks. Siin on alati riid ja kohtukäimine, sellepärast.

ANDRES: On see siis minu süü? Olen mina seda riidu ja kohtukäimist taht? Olen mina see, kes õigust painutab ja tõde varjab? Sa oled täispäevades inimene — otsusta!

LIISI: Kas ma võin puhtast südamest rääkida, isa?

ANDRES: Olen ma sind kunagi valetama õpetand?

LIISI: Noh, ütle siis, isa, kas võid oma käe südamele panna ja jumala ees kinnitada, et sina põle ühelegi riiule ja kohtukäimisele põhjust and?

ANDRES *(kätt piiblile pannes):* Jah, näed, ma võin käe piiblile panna ja jumala ees seistes öelda: ma põle kunagi Pearuga riidu norind ega kohtukäimist otsind. Aga ma põle ka last ennast maailma naeruks ja narriks teha. Olen kaitst iseennast ja oma perekonna ning koja au. Ma põle last tõde varjata ja õigust kõveraks käänata, sest siis oleks ma teind pühakirja vastu. Kui sina seda ei näe, siis oled sina Pearu poolt, ja seda on sulle Joosep pähe pand.

LIISI: Isa, mina ei ole Pearu poolt.

ANDRES: Kui sa tõesti ei ole Pearu poolt, nagu kinnitad, siis pead sa Joosepist lahti ütlema, sest see on ju veri tema verest ja liha tema lihast.

LIISI *(vaikselt ja kindlalt):* Ei, isa, Joosepist ei ütle ma mitte lahti.

ANDRES *(karjudes):* Ja seda julged sa mulle suu sisse kinnitada!

LIISI: Jah, isa, ei ma temast küll lahti ütle.

ANDRES *(ähvardavalt):* Noh, seda tahame alles näha! Ma katsun, kes on siin peremees, kas sina või mina. Või sellest põle veel küllalt, et mul Pearu endaga tegemist, nüüd hakkavad ka oma lapsed tema eest sõdima.

LIISI: Mina sõdin ainult iseenda ja Joosepi eest. Pearu minusse ei puutu.

SAUNA MADIS *(tuleb karkude abil käies rööbasteed mööda ja jääb värava taha peatuma.)*

ANDRES: Aga kes on siis Joosep ja kes Pearu? Minu silmis on nad üks.

LIISI *(ärritatult):* Minu silmis mitte. Pearule ma ei läheks eluilmaski, aga Joosepile lälen ka siis, kui terve maailm vastu seisab.

ANDRES: Sina ei lähe temale mitte!

LIISI: Lähen, isa!

ANDRES: Siis löön ma su . . . *(Tahab talle kallale tormata.)*

MARI *(jookseb vahele, nuttes):* Andres, pai Andres!

ANDRES *(karjub Liisile):* Välja minu majast! Kel põle häbi ega au jumala ja oma isa ees, see ei kõlba minu silma alla.

MARI *(nuuksudes):* Andres, kallis Andres!

ANDRES: Õhtuks olgu mu maja tühi! Kuulete! *(Tormab eest paremale ära.)*

LIISI *(istub aidatrepile ja nutab).*

MARI *(pausi järele):* Mis nüüd saab?

LIISI *(silmi pühkides):* Mis ikka. Eks pea minema, kui aetakse.

MARI: Aga, armas aeg, kuhu? Orule ei või ju ometi.

MADIS *(tuleb väravast sisse):* Tere!

MARI: Näe, saunaonu. Tere jah. Nii kaugele saand oma kömpidega.

MADIS: Eite pole ju kodus, läks hommikul ajades Aasemele, seal täna kartulivõtu talgud. Tahtsin peremehelt homseks hobust küsida, et . . .

MARI: Peremees läks... vist aeda... Või.. ma lähen õige vaatan. *(Lahkub eest paremale.)*

MADIS *(komberdab sirelite-ringi poole, et seal istuda):* Peremees on tujust, saunamees jalust ära. Äh, vanad vedrud ei paindu änam! Ja valutavad, mädandid! Eks nad siin Vargamäe kraavidel ikka selle pealopsu saand, *(istub)* ei mujal! Ja-jah, see Vargamäe! See sööb veel mõnegi mehe luud-liikmed... See sööb kõigi luud-liikmed. On enne söönd ja sööb ka edaspidi, ei tema himu täis saa.

LIISI *(vaikib).*

MADIS *(vaatab piiblit laual):* Loeb piibelt ja sõdib lastega. Minu kadund isa armastas ka piibelt lugeda. Aga meie, lapsed, panime tähele, et piibli lugemine tegi ta kurjaks ja õelaks. Tema ei pand meie sõnu änam mikski. Temal olid ainult piibli sõnad. Ja nõnda põlnd meil änam miskit õigust, vaid kõik õigus oli isa käes.

LIISI: Ega meil ka mingit õigust ole, õigus on kõik isa käes.

MADIS: Just nagu meilgi. Isa ütles ikka, et tema ei või meile õigust anda, sest see käib

pühakirja vastu. Meie pidime teda kartma ja armastama, aga temal põlnd muud vaja kui meid nüpeldada... Sest mida armsam laps, seda kibedam vits. Jah, nõnda elasime meie Soovälja Vihuksel. Nüüd elavad seal uued rahvad. Meist ei jäänd sinna ükski. Pistsime kõik nelja tuule poole laiali. Isa õpetas meile vitsaga nii palju armastust enda vastu, et me kartsime mitte ainult teda ennast, vaid ka Vihukset ning kogu Sooväljat. Muudkui saaks aga sealt tuhknai minema.

LIISI: Meil ka kõik aina pistaks Vargamäelt alla... Aga tead, sauna-onu, mina ei karda isa. Mitte sugugi ei karda. Mul on ainult isast ja Vargamäest hale meel. Sest, ma näen, neid ei armasta keegi.

MADIS: Põlvepikkune armastab ehk veel, aga nii kui saab püksivärvlist saadik, siis usub, et mujal on parem.

LIISI: Just.

MADIS *(pausi järele)*: Aga vaata, laps, ometi oli minu isal õigus ja ka sinu isal on õigus.

LIISI *(vaatab küsivalt Madise poole)*: Kuis nii, sauna-onu?

MADIS: Sa oled ju kuulnd ja lugend, et kirjutatud on: silm silma ja hammas hamba vastu! Vaata, laps, nõnda seisis minu isa oma Vihuksega Sooväljal ja nõnda seisab ka sinu isa Eesperega Vargamäel rindupidi koos. Kummal pikem ja valjem hammas, see võidab. Sooväljal võitis Vihukese. Sest tema sõi meie isa

ja ema luud-liikmed ning lõi meid, lapsi, talust välja. Kui minu isa põleks temaga terve oma elu seist hammas hamba vastu, siis põleks ta midagi muud kasvatand kui ainuüksi kasevõserikku, pajurägu, ohakaid ja kive. Ja mis teeb Vargamäe? Kasvatab ta sulle midagi muud kui kibuvitsu ja ohakaid? Kas põle sinu isa temaga seist hammas hamba vastu kõik need pikad aastad? Ja kuhu on ta saand? Endal käed konksus, jalad kanged ja piht küürus. Aga lapsed mõtlevad aina, kuidas plehku pista. On see mõni õigus? Ei, see põle miski õigus. Minu isa oli Vihuksel samuti ilma õiguseta nagu sinu isa Vargamäelgi.

LIISI: Ja kelle käes on siis õigus?

MADIS: Õigus on Vihukse ja Vargamäe käes. Mis nemad tahavad ja teevad, see on õige ja see jääb, võitle nende vastu nii palju kui tahad.

LIISI: Kas siis nende vastu ei saa?

MADIS: Ei. Nende vastu ei saa. Nende peale ei hakka miski. Pühakirigi ei saa Vihukse ja Vargamäe vastu. Paari aastaga pistab ta sulle tuhat pajupõõsast vikati ette, see on tema issameie. Kivid saputab ta sulle saha ette, see on tema kümme käsku. Mõne aastaga tallab ta su kraavid täis, see on tema püha ristiõpetus ja peatükid. Mõnekümne aastaga sööb ta su luud-liikmed ja saadab su kirikuaiale, see on tema piiblilugu. Nõnda oli Vihukse ja nõnda on ka Vargamäe. See on Vihukse ja

Vargamäe õigus. Ja kui sinu isa tahab sellest õigusest osa saada, siis peab ta kõigiga seisma silm silma ja hammas hamba vastu, sest muidu neelab teda Vargamäe.

LIISI: Ja seisabki.

MADIS *(tõuseb ja komberdab Liisile lähemale):* Ja seisabki. Ma kuulsin ennist, mis isa sulle ütles. Ütles, nagu oleks ta sinugagi silm silma ja hammas hamba vastu.

LIISI *(vaatab talle küsivalt otsa).*

MADIS: Aga tead, Liisi, sa tule tema silma alt ära, tule sauna, ega ta sealt ikka sind välja ajama hakka.

LIISI *(vaatab talle otsa, siis):* Sauna-onu, kas sa arvad tõesti nõnda?

MADIS: Just nõnda, Liisi. Saunas on mahti vaadata, mis ja kuidas. Joosepilgi on hea sinna tulla, et üheskoos aru pidada.

MARI *(tuleb elamust):* Vanameest pole näha, ei tea, kuhu ta läind. Aga ega ta hobust keela.

MADIS: Küllap eit tuleb homme uuesti, kui kodumail. *(Värava kaudu ära.)*

LIISI: Madis kutsus mind sauna, et saaks isa silma alt ära.

MARI: Seda minagi, et kui läheksid õige esiotsa sinna, seni kui näeb, mis ja kuidas. Aga veel parem oleks, kui sa järele annaks, nii et isa saaks oma tahtmist.

LIISI *(kindlasti):* Ei, ema, Joosepit ei jäta ma ja Vargamäelt läheme minema, tehku isa mis tahes.

MARI: Issand jumal, kui kanged te olete, nii isa kui sina. Nagu teeks Vargamäe inimese niisukeseks. Tee süda kõvaks, siis võid elada, muidu tapab ära! Kui sinu ema suri, siis ma ei mõist veel, miks ta nii vara pidi surema, aga nüüd tean. Temal põlnd seda kangust, mis Vargamäel peab olema, kui siin elada tahad. Tema ei pand oma südant ilmaski kõvaks ja nii siis pidi ta noorelt surema.

LIISI *(ei suuda enam pisaraid tagasi hoida ja käsi silme ette lüües jookseb majja).*

MARI *(istub ja nutab).*

ANDRES *(tuleb paremalt rööbasteed mööda ja peatub värava taga. Siis astub väravast sisse):* Noh, mis sa's nüüd jälle ulud?

MARI *(püüab kärmesti pisaraid kuivatada):* Sauna Madis käis homseks hobust tahtmas.

ANDRES: Ja sellepärast siis nutad, mis? Kröõt oli alati nukker, nüüd ei oska sinagi muud kui ainult nutta. Muidugi Jussi pärast jälle.

MARI: Kõige pärast. Aga eks see Jussigi asi oleks võind teisiti olla. Ja olekski olnd, kui mitte Kröõt surisängil põleks mulle öelnd, et ma peaks tema lastele emaks tulema. Sellest hakkas kõik... Surid lapsed ja...

ANDRES: Noh, hea küll, ütleme, et lapsed surid Jussi pärast. Aga mis see Juss siis nüüd

veel tahab? Ta võttis ju kolm elu oma elu tasuks, on sellest ikka vähe? Peab ta vari siis eluaeg Vargamäel kodukäijat mängima? Minul suri Krõõt ka võib-olla osalt mu enese süü läbi, aga....

MARI: Andres!

ANDRES: Kuula! Ma ütlen — võib-olla, ja sedagi ma ütlen ainult sellepärast, et õpetaja mind seekord noomis: ma olla oma naise suure tööga tapnud! Mina ise ei tea sellest midagi. Lõin ise end takka niipalju kui vähegi jäksu oli ja lasin ka Krõõta teha, niipalju kui ta vähegi suutis. Aga kas ma andsin siis palgalistelegi armu? Sina ise teenisid meil, oli meil kerge teenida?

MARI: Seda nüüd just mitte.

ANDRES: Aga on sul nüüd kergem?

MARI: Raskem!

ANDRES: Aga Krõõdal oli veel raskem kui sinul. Siis olime algajad. Kõigest oli nappus. Kuude kaupa põlnd meil talvel muud süüa kui kartulid, silgusoolvesi ja jao pärast leiba. Ainult hapukalja võisime toidule peale rüübata, et see libedamini alla läheks. Nõnda rühmeldasime hommikust õhtuni ja nõnda kandis Krõõt ka oma lapsed maailma. Aga tema põlnd sinuks. Tema oli pikavõitu vilaja kehaga, ei pidand vastu ja nõnda surigi. Mäletad, kui me Andrese sünnil Krõõda voodi juures seisime ja Krõõt siis ütles: poiss võtab hinge! Siis nägin ma äkki, et Krõõt on

kui vana hobusekronu, kel jalad harkis ja kõrvad lontis, kes ei suuda enam ühtki liiget liigutada, tümmita teda teibaga või raiu kirvega. Hobusekronu oskasin ma turgutada, kui ta saha ette seisma jäi, aga mis pidin ma Krõõdaga tegema? Hobusekronule viisin ma tüki leiba või kamalutäie kaeru, ja kui ta selle oli ära söönd, ajas ta kõrvad kikki ja korjas jalad kõhu alla kokku. Krõõdaga ei osand ma midagi peale hakata, et ta veel kord jõuaks oma liikmeid liigutada. Mida teed loomale, seda ei tee inimesele, sest loodad — inimene muretseb ise enda eest.

MARI: Aga, näe, ei muretse. Ennem sureb kui muretseb.

ANDRES: Krõõt mõtles endast samuti kui minagi. Mõtles, et looma eest peab muretsema, iseenda eest mitte. Ise ei jäänd ta kunagi hobuse viisi seisma ega öelnd: siitmaalt, enam ei jäksa. Krõõt jäksas ikka veel. Tema jäksul põlnd lõppu.

MARI: Ja kui tuli kord lõpp, siis oli ka surm. Lõpp ja surm tulid üheskoos!

ANDRES: Just. Aga kas ma siis nüüd sellepärast pean terve eluaeg käima nina norus ja käed rüpes? Pean töö pooleli ja koha lohakile jätma? Kellel oleks sellest kasu? Või oleks see õige? Aga vaata, Mari, sina teed nõnda. Kui sa käiks laste haual, sest põleks ühtigi, aga sina käid veel rohkem Jussi haual. Sa käid seal surnuaiale minnes ja surnuaialt tulles. Juss on sul meeles sängi heites ja

sängist tõustes. Lastegagi räägid sa, nagu mõtleksid aina Jussi peale. On see siis õige nõnda? *(Lehitseb piiblit.)*

MARI *(nutab).*

ANDRES: Sa ei vasta, nutad ainult. Aga sind tahtsin ma just sellepärast endale naiseks, et sa varemalt Vargamäel alati lõõritasid ja naersid. Juba Krõõda eluajal mõtlesin vahel, et kui ometi Krõõt ka mõnikord sinu viisi naerda ja lõõritada võiks, siis oleks palju kergem. Sest Krõõt ei naernud Vargamäel kunagi. Tema nuttis ainult. Panin tema nukruse soode ja rabade süüks, sest tema tuli ju sealt, kus olid aina metsad ja laaned, mis helisesid. Aga nüüd on sinuga veel hullem. Niipea kui said Vargamäe perenaiseks, kadus sul naer ja laul. Ja kui ma näen, et põhjuseks on Juss, siis ei tea ma, kuhu minna või mis teha, sest mind pole sinu silmis nagu olemaski.

MARI: Ei, Andres! Kui Jussi põleks olnd ja sina mind siis oleks taht, siis oleks ma alati Vargamäel naernd ja laulnd. Surres ka oleks rõõmus olnd, usu, Andres.

ANDRES *(viha ja põlgusega):* Kui kaua see poodud Juss siis meie vahele peab jääma?

MARI *(ohkega):* Kui ma teaks!

ANDRES: Tõepoolest, kui see võimalik oleks, ma kägistaks ta ise oma kätega, et aga ükskord temast lahti saada.

MARI: Issand, halasta! Andres, mis sa ometi räägid.

ANDRES: Kõigist olen ma võitu saand, isegi Oru Pearuga saan ma hakkama, aga Jussist ei saa ma jagu.

MARI: Juss on ju surnd...

ANDRES: Nii see on. Elus võisin ta pahema käega läbi tuuseldada, aga surnult ei saa talle kahegi käega vastu.

MARI: Surnute vastu ei saa keegi!

ANDRES *(ähvardavalt)*: Aga mina saan!

MARI *(hirmunult Andresele otsa vaadates)*: Andres, mis sa tahad teha?

ANDRES: Midagi peab tegema, nii see kesta ei või. Surnud sauna Juss ei pea igavesti Vargamäel elavate üle valitsema. Üht ütlen sulle, Mari: hoia end! Kui ma Jussile hauda ligi ei pääse, siis sina oled alles maa peal ja sinust saan ma jagu, mingu või kõik kuradile! Mina põle siin maailmas mängimiseks. Mis tirelit ma sealilmas löön, seda ma ei tea. *(Võtab laualt piibli ja lahkub majja.)*

MARI *(istub, paneb käed kokku ja palvetab mõttes).*

JOOSEP *(tuleb kiiresti rööbasteed mööda ja peatub värava taga)*: Tere, teispere ema!

MARI *(tõuseb)*: Tere, Joosep! Halval ajal tulid.

JOOSEP *(tuleb väravast õue):* Sellepärast ma tulingi, kuulsin sauna-onult. Tahaksin Liisiga kokku saada?

MARI: Ma lähen vaatan, kus ta on. *(Ära majja.)*

LIISI *(tuleb eest paremalt):* Joosep!

JOOSEP: Tere, Liisi! *(Kätlevad.)* Sauna-onu ütles, et...

LIISI *(hakkab nutma):* Et ma pean sauna minema...

JOOSEP: Ära sellepärast nuta... ega sa sinna kauaks jää. Onu aitas mul koha rentida, me võime varsti sinna minna. Ma pidasin seda sinu eest saladuses, et sulle ootamata rõõmu teha, aga et nüüd nõnda on läind, siis ütlen sulle. Kodus ei tea sellest keegi, isa võibolla.

PEARU *(tuleb väravast):* Au olgu Tuaveti pojale! Kiidetud olgu, kes tuleb Issanda nimel! Tere kua, Liisi, minu vänge nuabrimehe esimene tütar! Tulin sinuga nüüd igaveseks leppima, sest sina oled nüüd minu kallis minia, oled minu kallis tall, kes viiakse tappa. Aga mina tulen Vuaseme Vuadu talgult, kus võetakse kartulipabalaid, et suaks piiritust, mis teeb keele pehmeks ja meele rõõmsaks, ning tulin sulle, oh kallis Liisi, ütlema, et teie sead nosivad minu auna all, nii et ainult sabaotsad paistavad välja. Sellepärast olgu Essuke sinuga, kui suad minu miniaks! Sest kui sinu õnnis ema suri, siis tegin mina temale teed, et tema ei peaks mitte

oma jalga vastu kivi tõukama, nagu ütleb meie Õnnistegija. Aga Jehoova, see Iisraeli jumal, ei ütle mitte nõnda, sest tema on üks kange ja vänge südamega vanamees, nagu oleks ta minu nuabriks Vargamäel. Ja mina olen kua üks kange vanamees ja sellepärast jätab Joosep nüüd oma kuue ning kasuka ja põgeneb Potivari naise juurest, mis on ära seletatud: Vargamäe. Ja tema hoiab, oh tütarlaps, sinu poole ning teie peate üks liha olema. Sest tema jätab nüüd oma isa ja ema maha, nagu ta ise seda mulle pühakirjaga ära seletas. Uamen! Sellepärast sina, mu veart poeg, tule seia, sest ma hakkan sul rindu kinni *(teeb seda)*, nagu ma hakkasin kord Vargamäe Andresel, kui tema mind kõrtsis keradest pigistas, ja noomin sind oma vihamehe õues Issanda kalli palge ees kange jumala sõnaga: Sina ei pea oma naisele mitte nõnda tegema nagu teeme meie Vargamäel, sest see on sinu isa vihamehe esimene tütar, ja temal on oma ema Krõeda hele jaal, kui ta kutsus sigu meie rukkist... Ja sina pead teda armastama kõige tema ihu häda sees. Kürjeleisson! Ja vuata, Liisi, mina hakkan ka sinust kinni *(võtab ta käe)* ja tantsin kui Tuavet seaduselaeka ees ja hüüan: Issanda nimi olgu kiidetud minu poja Joosepi pärast, kes tuli oma isa vihamehe kalli tütre juure ja tahab temaga üks liha olla siin ajalikult ja seal igavesti! Ning mul on üpris hea meel, et meie Andresega ei või teps ühtigi teha, et oleks õieti tehtud. Sest meie oleme ainult kaks kanget Vargamäe vanameest. Aga kirjutud

on: vuata, mõek käib välja Juagupist ja peksab maha Vargamäe vürstid igavesest ajast igavesti. Uamen! Hallelooja! Hossianna kõrges!

EESRIIE.

# KOLMAS VAATUS.

## 1. pilt.

*Rõõmus roheline muruplats Vargamäe Eespere (Mäe talu) sauna juures.*

*Vasakul vana sammaldunud katusega saunahoone madala ukse ja ahtakese aknaga. Paremal nurk talu karjaõue aiast, mille taga kaev. Kitsa jalgvärava kaudu pääseb sauna juurest kaevule ja karjaõue kaudu talu eluhoone juure. Tagaalal — risti üle lava ulatuv lattaed mulguga rööbasteele. Aia ääres üksikuid puid ja põõsaid. Üle aia põld, heinamaad ja soo.*

*Päikesepaisteline kevadepäev.*

*Eelmise pildi sündmustest on möödunud üle kahekümne viie aasta.*

ANDRES (*auväärses raugaeas, kössi vajunud, kokku tõmbunud, põlved konksus — istub mõtteis saunalävel. Ta riided näivad liiga pikkadena ja lotendavad laialt keha ümber. Ta kael paistab peenike ja nagu kössi tõmbunud õlgade vahele; käed kangete sõrmekontidega näivad ebaloomulikult suured ja käsivarred pikad. Silmad on väikeseks jäänud, aga neis helgib ikka veel noorusaastate painumatut terashalli. Näonahk peaaegu tuha-*

*karva ja kümmet pidi kortsus, kuid juustes ikka veel endist musta värvi).*

*(Paremalt kostab ELLI laul:)*

Palju päikest oli seal ja palju lilli,
Rõõmus olin seal ja nukker mure all,
Kallis mälestus, mis mul neist päevist [jäänud,
Seisab kustumata hinges sügaval.
Olen vanaks saand ja mälestusis elan,
Noorepõlve unistuste riigis veel.
Mis kord noore meeli ahvatledes täitis,
Seisab vanal selgelt vaimusilma ees.

ELLI *(18-a. elurõõmus tüdruk, tuleb lauldes paremalt kaevule vett võtma).*

ANDRES *(hüüab teda):* Elli!

ELLI: Mis on, vanaisa?

ANDRES: Kas isa Indrekule labida leidis?

ELLI: Lubas otsida. *(Lühikese pausi järele:)* Vanaisa, tahab siis onu Indrek ikka tõesti hakata soos kraavi kaevama?

ANDRES: Nii ta ütles. *(Vajub jälle mõtteisse.)*

ELLI *(vaatleb teda hetke, siis võtab veepange ja lahkub lauldes):*

Kaugelt võõrsilt kannavad mind ikka mõt- [ted
Jälle kalli kodu poole tagasi,
Ehk küll palju pikki aastaid mööda läinud,
Kallis kodu ei kao meelest iialgi.

INDREK *(nüüd üle 40 a., tuleb rööbasteelt mulgu kaudu, viskab kepiks võetud teibatüki aia ääre ja istub väsinult kivile).*

ANDRES: Noh, kaugele sa siis nüüd otsaga said?

INDREK: Jõe ääre ja jõeäärt mööda kuni Hundipalu välja ääre.

ANDRES *(imestades)*: Mis sa's sinna otsisid? Seal ju nüüd võõrad rahvad.

INDREK: Aga kivid silla otsas on Tiidu omad.

ANDRES *(kurvalt)*: Kivid muidugi seal veel Tiidu omad... — Tundsid kodumail veel vanu kohti ära?

INDREK: Ühe männi tundsin, aga seegi oli kuivand.

ANDRES: Eks ma öelnd, et kõik on teiseks saand...

INDREK *(tasa)*: Seda küll, isa.

ANDRES: Aga kas vana kadund sauna Madise kraavid ka veel ära tundsid?

INDREK: Neid pole ju enam olemaski.

ANDRES: Jah, neid pole enam olemaski. Ja sellepärast ei taha mina änam sinna soo poole vaadatagi. Seal oli kord minu elu algus Vargamäel, aga nüüd on kõik ammu enne möödas kui mina jõudsin mulda minna. Minu töö ja teod on enne mind maetud. Tead sa, Indrek, mis niisuke asi inimesele tähendab?

INDREK: Tean, isa.

ANDRES: Ennem oleksin võind samuti jalutuks jääda kui sauna Madis. Siis vähemalt poleks seda kõike näind...

INDREK *(lühikese pausi järele):* Ega Sass ole veel labidat toond?

ANDRES: Elli ütles, et otsib ikka alles.

INDREK: Siis on ikka loota.

ANDRES: Kas tahad siis tõesti hakata kadund sauna Madise tööd jatkama?

INDREK *(nagu naljatades):* Kui õige katsuksin korraks.

ANDRES: Jah, ei minu, vanainimese, pea saa selle maailma asjust änam midagi aru. Mis ütleks praegu Hundipalu Tiit, kui ta sind kuuleks? Tema oli ju see, kes andis hoogu takka, et ma laseks su minna linna ja suurkooli... Ja nüüd tuled sa ise Vargamäele tagasi ja tahad hakata kadund sauna Madise asemele. Või tulevad kõik tagasi, kui vanemaks saavad?

INDREK: Võib-olla tulevad kõik. Inimesega on ju nagu metsloomaga: jookseb mis jookseb, vanasse paika tuleb ikka tagasi.

ANDRES: Aga küll on ikka hull, et esimese õhinaga kõik plehku panevad. Nagu minu pojadki... Mul ei jäänd midagi muud üle kui pidin koha väimehele andma. Kutsusin Mareti mehe, selle vigase jalaga Sassi, ja andsin Vargamäe tema kätte, nii et kui mina siit kaon, siis kaob ka mu nimi.

INDREK: Aga veri jääb.

ANDRES: Veri jääb, nimi mitte.

INDREK *(silmitseb ümbrust)*: Vaatan, et pedakaid pole enam mäetipul.

ANDRES: Jah, pedakaid pole ka änam. Kuivasid teised ära ja Sass laskis nad siis maha võtta. Ütlesin küll, et võiks jätta ühegi minu rõõmuks sinna, kus ta on seisnud kogu mu eluaja. Suud mööda seda lubatigi, aga pärast leidsin, et kõigile saag sääre pandud. Küllap see saungi oleks ammu maha kistud ja ase üles küntud, kui mind oma vanade luude-kontidega ees põleks...

INDREK *(lühikese pausi järele)*: Isa, mis sa arvad, kas nüüd poleks aeg hakata Vargamäe jõge puhastama? Ennist metsas tuli see mul meele.

ANDRES: Kes seda siis nüüd peaks tegema?

INDREK: Kohalikud ja ümberkaudsed peremehed, kes muud. Nad peaksid kokku tulema, aru pidama ja valitsusele palvekirja andma, et riik toetaks. Ja mina arvan, et toetus oleks kindel. Nüüd pole enam endine aeg.

ANDRES: Kui minu vanad silmad seda veel näeks, et Vargamäe veed jooksma saavad, siis oleks ma küll kõige õnnelikum inimene siinilmas. Õnnelikum kui kõik teised minuaegsed mehed, sest nemad on juba kõik läind.

INDREK: Aga eks Pearu ela ju alles.

ANDRES: Temal, jah, on küll alles hing sees... Veab minuga nagu vägikaigast, et kumb enne, kas mina või tema — kel läheb enne suu mulda täis. Aga Vargamäe jõe puhastamisest

pole tal kunagi sooja ega külma olnd. Hoopis teine lugu oleks Hundipalu Tiiduga, kui tema elaks.

INDREK: Jah, tema suri enne ära.

ANDRES *(kerge ohkega)*: Nõnda ehk ongi parem. Sest imelik on see inimese elu. Teed ja ründad, kogud ja korjad, ning siis korraga pole sind enam kellelegi vaja. Ei sind ega su tööd! Nagu sa ise said tarbetuks, nii tükk tüki järele kaob või heidetakse kõrvale ka kõik see, mis oli kord su elu sisu! Tiit pääsis sellest.

INDREK: Kas sina siis, isa, oma eluga rahul ei ole?

ANDRES: Rahul? Rahul olen küll, aga meele teeb nukraks ometi. Minust endast on ju ammugi paljas vari järel, ja varjuks saab päevpäevalt terve mu elu. Aga surm ei tule.

INDREK: Isa, kui surm ei tule, siis pole tal veel aeg tulla. Laseme enne Vargamäe jões vee alla, siis hakkame surma ootama.

ANDRES: Jah, poeg, selleks tahaks ma küll veel elada.

INDREK: No näed, isa, maailmas leidub alati midagi, milleks maksab elada.

ANDRES: Aga imelik, et siin elus läheb ikka kõik teisiti kui sa tahad või mõtled. Vähemalt minu elus on see küll nõnda olnd. Mõtlesin, et poeg Andresest saab kord Vargamäe peremees, aga peremeheks on siin nüüd Sass, see lombak, keda üleaedne sõimab köntjalaks.

INDREK: Oled sa siis Sassiga nii õnnetu, isa?

ANDRES: Ei, poeg, ma poleks kunagi uskund, et temast saab sihuke mees. Ja Maret, see on ju mu kõige parema südamega tütar, sel on õndsa Kröõda süda. Aga ega siis see pole see, mis ma tahtsin.

INDREK: On ehk hea, et inimene ei saa kõike, mis ta tahab.

ANDRES: Võib olla... Sinust tahtsin ma kirikuõpetajat või advokaatigi, aga nüüd viimaks hakka uskuma, et on parem, et sinust ei saand ei üht ega teist. Sest ega kirikuõpetaja oleks ometi tulnd Vargamäele kraavi kaevama või minu juure sauna. Aga sind ma ootasin ometi kõige vähem. Ülepea ei oodand. Nõnda on elus. Ootad, ei tule; ei oota, tuleb. Nagu see jõevee allalaskminegi. Ega ma sedagi enam oodand ega mõelnd, ja nüüd tuleb ehk seegi lõpuks kätte, nagu sa ütled.

INDREK: Tuleb tingimata, küll sa näed, isa: meie laseme Vargamäe jõe alla.

ANDRES: Terve tänase päeva olen ma seda asja arutand, kuidas kõik läheb teisiti kui mõtled. Nagu see sinugi asi....

INDREK *(paluvalt)*: Isa, jätame selle minu asja.

ANDRES: Ei, poeg, mina ei või seda jätta, kui peame ühe katuse all elama. Ütle mulle sedagi, kas see on tõsi, mis leht kirjutas?

INDREK: Ma ei tea, mis lehed kirjutasid, aga küllap see juba tõsi võib olla.

ANDRES *(südame põhjast):* Indrek, aga siis oled sa ju mõrtsukas!

MARET *(üle 40-ne, tuleb karjaõue värava kaudu, käes kauss ja piimakruus):* Siin ma nüüd olen viimaks. Jäin hiljaks, ei saand ennem. Toit vist ära jahtund, peab kohe sööma hakkama, muidu läheb hoopis külmaks. *(Annab kausi Andresele.)*

ANDRES *(Indrekule):* Eks aga läki siis.

INDREK: Isa, mine hakka sina peale, küll ma tulen kohe. *(Andres sauna.)* Süda kõrbeb, ei tahagi süüa, kuigi kõht on tühi.

MARET: Kui jooksid õige rõõska piima mõne lonksu, enne armastasid ikka kangesti. *(Ulatab kruusi.)*

INDREK *(võtab kruusi ja joob, siis naljatavalt, et varjata tundmust):* Issand jumal! Vargamäe lehmade piim lõhnab ikka veel nii magusasti, nagu oleksin alles eile neid ise karjatand.

MARET *(ka nagu vastu naljatades):* Piimalõhna pärast siis ehk tahadki siia jääda?

INDREK *(tõsiselt):* Kas või sellegi pärast.

MARET: Aga sul pidid ju linnas lapsed olema, kes siis neid kasvatab?

INDREK: Olen siis mina praegu mõni lastekasvataja, õde?

MARET: Issand jumal! *(Silmi pühkides.)* Küll on see kõik hirmus.

INDREK *(lihtsalt, alistuvalt ja südamlikult):* Nii see on, õde. Aga ma nii väga paluksin sind, ärgem rääkigem sellest, vaid katsugem selle asemel paremini elada kui tänini.

MARET: Kas see on siis parem elu, kui sina hakkad Vargamäel kraavi kaevama; nagu isa ennist ütles, kui käis labidaid küsimas?

INDREK: Mina arvasin, et sunnitöögi Vargamäel on kergem kui surm.

MARET *(puhkeb nutma, siis aga õnnelikult):* Kui sinuga nõnda, siis on muidugi hea, et sa Vargamäed ei unustand.

SASS *(tuleb kahe labidaga karjaõue väravast):* Tõin paar labidat, isa käis neid taga ajamas, aga mättalabidat ei leind.

INDREK: Ega sellest ole esiotsa nii väga lugugi, katsun ju vanade kraavide puhastamisega algust teha.

SASS *(nagu teatud tagamõttega):* Nojah, nii et eks pärast siis näe, mis ja kuidas.

INDREK: Üks on ometi kindel: mättalabidat tuleb mul pärast tarvis, sest ma tahan ka uut kraavi kaevada ja otsa jõkkegi lasta.

SASS: Ega sellest suurt tolku ole. Vargamäel jookseb sagedasti jõest kraavi, mitte kraavist jõkke.

ANDRES *(kes on õue tulnud):* Jah, tee kraavidele tammid ette, muidu on jõevesi sul välja all.

SASS: Seda minagi, ja sellepärast olengi kraavidele käega löönd.

INDREK: Mis siis muud kui peab jões vee alla laskma.

SASS: Kerge öelda, aga eks katsu! Jões hakkab vesi õieti kukkuma alles Kollaveres, aga sinna saab siit versta viisteist. Nii kaugele peaks jõge süvendama või uue kaevama.

INDREK: Mis see viisteist versta siis õige on, kui kõik need, kel jõe ääres heinamaad, käed külge paneksid.

SASS: Enne on minu suu Vargamäel mulda täis kui see sünnib.

INDREK: Ära ütle midagi. Juba mitmel pool on ühisel jõul jõgesid süvendatud, miks ei või siis ka Vargamäel sama sündida. Kui aga leiduks mees, kes otsa lahti teeks. Keegi peremees peaks teised kokku kutsuma, siis võiks asja üheskoos arutada, ja kui jutt sobiks, võiks ministeeriumile palvekirja saata.

SASS: Eks tehku, kes tahab, ei mina küll seda asja enda peale võta.

INDREK: Ega seda ole vajagi, et sa midagi enda peale võtaksid. Sa lihtsalt räägid mõne mehega, kui kokku saad — kuuleb, mis nad ütlevad. Ise võid asjale kas või vastu olla, ainult ära teistele ütle, et oled vastu. Nõnda arvavad kõik, et oled poolt. Ja kui asjale jalad alla saavad ja paistab, et on kasulik poolt olla, noh, siis oledki.

SASS *(venitades)*: Ei noh, kui ma juba kord rääkima hakkan, siis olen ma algusest peale kohe poolt.

INDREK: Seda parem, siis on kindel, et asi hakkab liikuma.

ELLI *(tuleb suure ajuga karjaõue värava kaudu)*: Vanaisa, õunapuudel on esimesed õied lahti löönd. Kas tuled nüüd vaatama? Käskisid ju sõna tuua.

ANDRES: Eks pea siis tulema, mis muud. Õunapuud õitsevad ainult kord aastas ja tuleval kevadel suu ehk juba mulda täis.

INDREK *(Ellile)*: Kas mina ka võin tulla?

ELLI: Teid see ehk ei huvita, onu?

INDREK *(naljatades)*: Miks see siis m e i d ei huvita?

ELLI *(punastab ja hakkab naerma)*: Noh, hea küll, onu. S i n d see ehk ei huvita. Kas olete nüüd rahul?

INDREK: Ei, m e i e ei ole rahul.

ELLI *(punastab uuesti)*: Onu, sa teed minuga nalja, nagu oleksin ma mõni pisitita.

INDREK: Eks sa minu ja vanaisa kõrval olegi alles tita.

ELLI: Ei taha olla!

INDREK: Nii see on. Sina ei taha noor olla, meie vanaisaga ei taha vanad olla.

ANDRES: Ei, lapsed, mina olen oma aastatega üsna rahul. Noores eas tahtsin sadat asja,

aga nüüd pole enam midagi vaja. Ainult õunapuuõisi ja noori puid, neid tahaks veel näha. Sest nemad jäävad siiailma, kui mina ära lähen. *(Indrekule ja Ellile.)* Minge aga teie ees, küll ma ronin järele.

INDREK: Ei, isa, läheme juba kõik üheskoos. *(Lahkub Andrese ja Elliga karjaõue kaudu.)*

SASS *(peatab Mareti, kes ka minejaile järgneda tahab)*: Oota, Maret.

MARET: Mis siis on?

SASS *(viivitades ja nagu pahaselt)*: Ei ole midagi. Aga süda läks järsku raskeks selle jõe asja pärast. Andsin vist ikka liiga kergesti linnamehe tujudele järele.

MARET: Mis siis sest?

SASS: Muidugi, ega kedagi, aga mul tuli mõte, et mis siis temal sest jõest? Või tahab ta Vargamäele jäädagi?

MARET *(jatkab mehe toonil)*: Tahab Vargamäele jääda ja tahab koha meie ja meie laste käest ära võtta. *(Tooni muutes.)* Ei, armas mees, Indrekul endal pole Vargamäe jõest sooja ega külma, aga tema vanal isal küll. Sest sel on jõevee allalaskmine juba sest ajast südamel, kust mina mäletama hakkan. See on neilt päevilt pärit, kus ta alles Vargamäele tuli. Indrek tahab nüüd oma vanale isale rõõmu teha, sellepärast koputas ta sinu südamele.

SASS: Kust siis sina seda kõike nii hästi tead? Ja miks sa minule sellest kunagi pole kõnelnud?

MARET: Sina pole ju siin kasvand, mis siis sinule sellest rääkida. Sina ei tunne seda vaeva, mis minu isa ja ema kord Vargamäel nägid. Selle vaeva käes mu ema enneaegu haudagi läks. Mina seda sel ajal ei mõistnud, olin alles väike ja rumal. Ei mõistnud seda õieti siiski, kui sinule tulin. Aga kui asusime Vargamäele elama, siis langesid nagu soomused silmilt. Ja et Indrek on siit veel kauem eemal olnd, siis näevad tema silmad vist veelgi selgemini. Sellepärast ta selle jõegagi nüüd nõnda... (*Kõneldes hakkavad ta silmad vett jooksma ja ta kuivatab neid Sassi nähes.*)

SASS: Mis sa siis sellepärast kohe nutma hakkad. Ma võin ju meestega rääkida, kui sa arvad, et...

INDREK (*karjaõue kaudu*): Noh, Sass, kuidas siis jääb, kas hakkame Vargamäe jõge alla laskma?

SASS: Seda me Maretigagi siin arutasime, et küllap vist peaks hakkama jah.

INDREK: Vähemalt teeme proovigi.

SASS: Olgu siis pealegi. Aga nüüd pean mina jällegi oma töö juure (*rööbasteed mööda ära*).

INDREK: Imelik see vanainimese asi: läheb suure rutuga õunapuude alla, aga selle asemel, et õisi vaadata, hakkab maast vitsaraage ja kive korjama.

MARET: Minevasel aastal oli samuti. Pani minule ja Ellile südame peale, et kui tulevad

esimesed õied, siis temale teatada. Noh, me teatasimegi, ja tema tuli. Aga oleks ta ainsagi korra tõstnud silmad õite poole, kohmitses muidu niisama õunapuude ümber. Ja kui mina talle õisi meele tuletasin, vastas ta: õied on alles liiga kõrgel ja tema ei taha oma vana kaela hakata nende pärast tagasi ajama.

ANDRES *(tuleb karjaõue väravast, pahemas käes õunapuuoks õiekobaratega).*

MARET: Näe imet, isa toonud õunapuuõied kaasa!

ANDRES: Lasin Ellil murda ülalt ladvast. Õunu ehk enam ei näe, saan niigi palju. *(Lahkub sauna.)*

MARET: Seda teeb ta oma elus esimest korda, surema hakkab vist.

INDREK: Kas sellepärast kohe just surema...

MARET: Aga see peab ometi maidagi tähendama. Sest tema pole ju kunagi õisi ega lilli tuppa tahtnud... Tema ütles ikka, et Vargamäel kasvagu lilled ja õied aias, põllul ja heinamaal, aga mitte ärgu närtsigu toas. Ja nüüd korraga — ühes käes kepp, teises õied, nagu polekski ta enam Vargamäe elanik.

INDREK: Seda nüüd küll.

MARET *(lühikese pausi järele):* Jah, vist ikka surm ukse ees, ei muud. Teispere isa kuulukse ka juba ammu kõõksuvat. Nii et vanad hakkavad ehk korraga minema. Kahekesi on nad siin Vargamäel rünnand ja ärbelnd,

kahekesi üheskoos viimaks ka lähevad. Nii et pane kas või ühe vankri peale ja vii ühte hauda. *(Karjaõue kaudu ära.)*

ANDRES *(ilmub sauna uksele)*: Indrek, kas sa siis sugugi süüa ei taha?

INDREK: Jõin ennist paar lonksu piima, see võttis nälja. Mina mõtlen ikka seda jõe asja. Mis sa arvad, kas ei peaks kõigepealt Oru peremehega rääkima?

ANDRES: Arvad Karlat või?

INDREK: Nojah! Või peab Pearu ohjad ikka alles oma peos?

ANDRES: Ei, Karla kuulukse ikka otsaline olevat. Aga Sass tema jutule ei lähe, seda ära looda. Kui just sina ise tahad...

INDREK *(naeratusega)*: Küll on siinilmas naljakas! Maad ja metsad on tundmatuseni muutund, aga inimesed on endiseks jäänd.

ANDRES: Inimesed ja koerad. Mäe oma käib endiselt Oru akende all kükitamas ja Oru oma Mäe õueväravas või toa ees. Ja sa tee nendega, mis iganes tahad, nemad oma pruuki ei jäta. Nagu läheks koera kõht ainult siis lahti, kui üleaedne vihase pilguga vaatab!

INDREK: Miks ta siis vaatab vihase pilguga?

ANDRES: Vargamäel on ikka nõnda olnd, ja ei mina usu, et siia teist tulebki.

INDREK: Aga kui katsuksime ise teissugused olla?

ANDRES *(üsna rahulikult):* Mis sest kasu oleks? Oled aasta, oled kaks, katsud olla kolmandagi, viimaks saab süda ometi täis, nagu Jeesusel Kristusel, kui ta ei leind viigipuu otsast marju. Sest võta või praegu mind: elan üksinda saunas, ei tülita kedagi, ei puutu kellessegi. Pearu elab Orul. Et tal jalad alt otsas, siis ei saa ta kodust kaugemale. Aga mis ta teeb: ta saadab oma lollaka pojapoja, selle Eedi, siia sauna seina sisse märki laskma. Mõistad? Mina elan seina taga, tema laseb seina sisse märki, nagu oleks see ainuke sein maailmas, kuhu võib märki lasta! Ja mina teda keelata ei saa, sest sein, kuhu ta laseb, on tema maa peal, ja krunt, kus ta lastes seisab, on ka tema oma, nii et ta võib teha, mis tahab, sest tal on õigus. Ütle nüüd ise, poeg, kui koer niisugust asja näeb, kas ta kõht ei pea siis lahti minema.

INDREK: Poiss teeb seda ehk rumalast peast.

ANDRES: Inimene ei tee teisele siinilmas midagi rumalast peast, vaid aina selgest suurest rõõmust, et võib talle väänata. See on ikka nii olnd ja nõnda jääb see vist ka tulevikus. Aga tule parem ära sööma.

EESRIIE.

**2. pilt.**

*Muruplats Vargamäe Tagapere (Oru talu) aida juures. Paremal vana aidahoone madala*

*ukse ja laia trepiga. Tagaseinas harv laudaed, puid ja põõsaid. Vasakule viib teerada elumaja juure, paremale — Mäele. Suvise pühapäeva õhtupoolik.*

IDA *(väljub aidast jahumatiga ja hakkab aida ust lukku keerama).*

PEARU *(nüüd üle 70 a., komberdab karkude abil vasakult esile).*

IDA: Noh, vanaisa, kuhu siis nüüd?

PEARU: Kuhu ikka... Kaugukesele need kargud kedagi viivad. Karlat ootan, see ei tule. Läks Mäele ja sinna jäigi. Seal ju täna pool valda või kihelkonda koos. Vana sauna Andreski vist seal. Ainult mina...

KARLA *(tuleb paremalt).*

PEARU: Noh, viimaks ometi lõppes see rehnutipidamine.

KARLA: Lõppes, isa. *(Tusaselt.)* Vargamäe jõgi lastakse alla.

IDA *(lahkub vasakule).*

PEARU: See rehnutipidamine oleks pidand Orul olema, poeg.

KARLA: Ma ei uskund ju, et asjast ülepea asja saab.

PEARU: Aga, näe, nemad uskusid ja lõid su üle. Mäe Köntjalg lõi su üle, mu poeg.

KARLA: Ei, isa. Sass-Köntjalg poleks kedagi teind, kui Indrekut poleks olnd. Aga sel on ju lõuad nagu kirikuõpetajal kantslis.

PEARU: Seda minagi arvasin, et see on tema töö. Sellest on linnas mees suand, aga mina uskusin, et temast suab hobusevaras või mõni muu suli.

KARLA: Jah, Kassiaru katsus küll teisele seda naisetapmise lugu nina alla hõõruda, aga...

PEARU: Mina arvan, et küllap see naine pidi ikka üks vemmal olema, et temast muidu jagu ei suadud kui mine elu kallale. Sest Indrekul ei või halb süda olla... Nõnda suabki inimene mõrtsukaks. Ma olen seda vanast Andresest enesestki märkind, sest ka tema põle sitt mees. Aga mind oleks ta mitu korda elus maha löönd, kui ta aga oleks mu kätte suand. Ainult et ei suand, sest minul oli temaga rehnutt alati selge. Aga sinul ei ole, ja sellepärast peavad mu vanad silmad veel seda nägema, kuidas Oru hakkab Mäele alla jääma. Pearu terve poeg vannub Andrese vigasele väimehele alla.

KARLA: Sa ei usu isegi seda, mis sa räägid.

PEARU: Ah mina ei usu, mis ma reagin! Aga mis see siis on, et kui Andrese poeg tuleb korraks koju käima, siis pistab ta vöö vahele sinu ja terve Kõrvenurga? Sa ise ütled, et Vargamäe jõgi lastakse alla. Aga kes teeb seda? Kas sina oma Oruga? Ei, vaid Mäe Andres oma verega. Mäe võttis asja üles, mitte Oru. Mäel olid mehed koos, mitte meil. Vuata, poeg, kui ma seda näen, siis suab mu hing haigeks, ja ma mõtlen: Orule oleks vana Andrese ja tema õndsa Krõeda verd vaja.

Vihamehe veri tooks Orule õnnistust, sest see on kange veri. Oma pojale Joosepile ma keelasin Andrese esimest tütart, aga tema ei hoolind, ning kas ei ole see tema majale õnnistust toond? Sedasama õnnistust oleks ka Orule vaja.

KARLA: Minu poiss ei märka ju Mäe Ellit.

PEARU: Ei märka ega hakkagi märkama, seda pole loota. Orul ei ole õiget peremeest, kui sina sured. Sul ei ole pärijat, et su nimi jääks.

KARLA: Jah, ega Eedist küll pärijat ja peremeest saa.

PEARU: Peab siis meie vahmiil Orult samuti kaduma nagu kaob Andresel Mäelt?

KARLA: Mis parata, isa.

PEARU: Surm ei tule mul mure pärast, et Orul pole õiget pärijat.

KARLA: Isa, mis sinuga täna õige on? Kas tõesti see jõe asi sul nii südamest kinni on hakand?

PEARU: Jõe asi ja muu rehnutt. Mina tahan, et minu vahmiil jääks Orule. Anna Orule õige pärija.

KARLA: Isa, sa ju näed, kuidas minu naisega on: temal ei ole enam lapsi.

PEARU: Siis võta endale noor naine.

KARLA: Nüüd hakkad sa hoopis hullu juttu ajama. Mina ja noor naine! Aga kuhu ma oma vana panen?

PEARU: Orul pole sellega asja, tema nõuab pärijat ja mina, Oru Pearu, nõuan vahmiili.

KARLA: Isa, sa räägid, nagu oleks sul äkki arust puudu.

PEARU: Ei, poju, minu meeled on selged, aga sinu rehnutt on segi. Sina usud, et vana Pearu võib rahus surra, kui Orul pole õiget pärijat. Aga tema ei sure nõnda ülepea mitte, jääbki elama. Haud ei võta teda vastu.

KARLA *(murelikult)*: Isa, sinuga pole täna õige lugu.

PEARU: Mina tahan Orule õiget pärijat, muud ei midagi. Sest vuata, poeg, sina hoiad oma eidest kinni ja tahad Orust mööda minna. Sina armastad oma ahtrat eite rohkem kui noort ja prisket Oru. Sina sead oma ajaliku eide igavese Oru kõrvale. Aga sinu eit on juba praegu surnd, kui tema ihu ei kanna enam lapsi maailma, ja sina ise oled kua surnd mees, kui su ihust ei tule enam Orule õiget pärijat. Või pean mina, vana Pearu, pulmitama hakkama, et Orule muretseda peremees, kel on õige vahmiil ja veri?

KARLA: Isa, ma ei tea, mis sulle vastata, sa oled täna nii imelik, nagu ajaksid purjus peaga vigurijuttu.

PEARU: Vuata, poeg, kus mual meie oleme: kui mina nõuan Orule õiget pärijat, siis sinu

arust on mul purjus pea. Aga seda asja olen ma oma rehnutis juba sest suati kluarind, kus sinu poiss oma pead vigastas ja lolliks läks. Ma olen uastast uastasse Orule õiget peremeest ja pärijat oodand. Ja et sina seda ei ole and, siis olen mina seda teisiti mearand.

KARLA *(ärevusega):* Mis sa siis tahad teha, isa?

PEARU: Mina tahan testamenti muuta. Mina tahan Oru sinu soo käest ära võtta, sest sina ei ole seda veart.

KARLA: Isa, sa lähed päise päeva ajal lolliks!

PEARU: Ei, poeg, vaid mina tahan enne surma Orule peremeest, kel on õige vahmiil ja veart veri.

KARLA: Kes see niisuke siis on? Mõni Joosepi poeg muidugi?

PEARU: Noh näed, sinul on sama rehnutt mis minulgi, nõnda et see peab õige olema.

KARLA *(otsustavalt):* Tead, isa, mis mina sulle ütlen: kui sina tõesti Oru minu lastelt ära võtad ja Joosepi pojale annad, siis õige pärija pärast ei tee sa seda mitte.

PEARU *(nagu ärevalt):* Aga kelle pärast siis?

KARLA: Sa teed seda surnud Mäe Krõõda pärast.

PEARU *(vahib talle näkku, siis pöörab silmad kõrvale ja pausi järele, mitte niipalju etteheitvalt kui alistunult ja nagu halastust palu-*

*valt):* Poeg, seda ei oleks pidand sa oma vanale isale mitte ütlema.

KARLA: Isa, ega ma olekski seda teind, kui sina minu lapsi ei tahaks Vargamäelt minema ajada.

PEARU: Ma olen sulle ju öelnd, et kui suad pärija, olgu oma eidega või mõne teisega...

KARLA: Ei, isa, seda ei usu ma nüüd enam. Ma ei usu, et see midagi aitaks, kui ma ka pärija saaksin.

PEARU *(kurjalt):* Mis jutt see siis on?

KARLA: Vaata, isa, ma tunnen oma südames, et kui sina räägid Oru pärijast, siis mõtled sa ainult Mäe Krõõta. Sinu süda hoiab veel haudagi tema poole. Sest ega sa muidu läind talle öö otsa sohu silda tegema, kui ta lahkus Vargamäelt, höövlilaastud pea all. Isa, sina oled Krõõdaga oma südames abielu rikkund, sellepärast räägid sa nii palju Oru pärijast, või sa oled temale eluajal kurja teind ja tahad seda enne surma heaga tasuda. Ja kui see on nõnda, siis ei aita ju miski, sina võtad ikkagi Oru minu laste käest ära ja annad ta sinna, kus on Krõõda verd.

PEARU: Jah, seda ma teen. Sest vuata, poeg, õnn kipub Orule selga pöörma, nagu poleks meie hoonete uksed enam õiges ilmakuares.

KARLA: Ja Joosepi poeg tõstab need ümber!

PEARU: Võib olla, et tõstab.

KARLA: Ma hakkan seda Krõõta viimaks hauapõhjagi vihkama, sest tema on see, kes tahab minu ja mu lapsed paljaks teha.

PEARU: Ei, kulla poju, mitte tema, õndsakene, vaid sinu oma aher eit ja mina, vana muld. Mina tahan surema hakata, aga enne tahan Oru asjad jutti ajada, et poleks pärast reakimist. Sellepärast lase vana mära ette rakendada.

KARLA: Kuhu sa siis tahad minna, isa?

PEARU: Vallamajja.

KARLA: Siis sa ikka tõesti tahad selle hullu tembu ära teha, et küüdid minu lapsed Vargamäelt alla?

PEARU: Oru vajab pärijat, ja sinul ei ole seda anda. Nii et pane vana mära ette ja...

KARLA *(tõsiselt ja kindlalt)*: Selleks ma sulle küll hobust ette ei rakenda.

PEARU: Noh, siis ütlen sulasele.

KARLA: See on minu sulane ja ma ei luba tal seda teha.

PEARU: Siis lähen ma Mäe Köntjala juure, tema viib mu vallamajja.

KARLA: Ei ta vii, kui mina tulen ja ütlen, et sa oled aru kaotand.

PEARU *(vihast kähiseval häälel)*: Ma hakkan jala minema, lähen kas või käpuli muas, aga lähen ikka.

KARLA: Siis saavad kõik aru, et sa oled ogaraks läind, ja toovad su ilusasti koju tagasi.

PEARU *(pausi järele üsna vaikselt)*: Karla, kas sa siis tõesti mulle hobust ei rakenda?

KARLA: Selleks mitte, milleks sina tahad, isa.

PEARU: Siis on mu süda rahul, sest ma tean, et sina ja su sugu pole veart Orul valitsema. Siia on uut verd vaja.

KARLA *(pilkavalt järele kiites)*: Muidugi, muidugi, isa. Orule on surnute verd vaja, mulla verd, seda on Orule vaja.

PEARU: Õige, poeg. Mulla verd on Orule vaja, ja selle mina toon enne kui ma suren. Sest mina tunnen, et muidu minu surmatunnike ei tule. *(Hakkab minema paremale.)*

KARLA *(astub teele ette)*: Kuhu sa lähed, isa?

PEARU: See pole sinu asi.

KARLA: Aga mina ei lase sind minna, kui mõtled meie koduseid asju mööda maailma laiali kanda.

PEARU: Mine tee pealt eest!

KARLA: Ei lähe!

PEARU *(tõstab väriseva käega kargu ja karjub tulises vihas)*: Mine eest, sa rongapoeg! *(Karla püüab kargu kerge vaevaga kinni enne kui see jõuab maha langeda. Pearu pistab karjuma, nagu oleks ta elu hädaohus.)*

IDA *(tuleb joostes)*: Mis siin on? Karla, mis sa teed isale?

KARLA: Sina mine ära, see ei puutu sinusse.

IDA: Ei, see puutub ka minusse.

KARLA *(karjudes):* See on isa ja poja asi, sellepärast mine ära, ütlen ma!

IDA: Sa võid mu maha lüüa, ka siis ei lähe ma. *(Pearule, kes on aidatrepile istunud ja nutab.)* Mis on, vanaisa?

PEARU *(äigab käega pisarad silmist ja räägib äkki kui mees ärritatult):* Tema julgeb mind keelata mu oma mua peal. Tema paneb minu eest tee kinni!

KARLA *(Idale):* Tead sa, eit, mis isa tahab? Et mina muretseksin mõne teise naisega Orule õige pärija, sest sinuga ei saa ma enam lapsi. Aga mina põlnd sellega nõus ja nüüd kipub ta vallamajja, et kohta Joosepi poja nimele kirjutada.

IDA *(on silmapilgu mõttes, siis):* Aga isal on ju õigus, meie ei saa ju enam lapsi, mis sa siis sellepärast tülitsed.

KARLA: Pean ma siis laskma ta minna Mäe Köntjalalt küüthobust küsima? See tõmbab meid ju küla kella otsa.

IDA: Noh, siis rakenda ise hobune ette, mis muud.

PEARU: Küsin viimist korda: kas annad hobust või ei?

KARLA: Ei anna.

PEARU: Noh, siis pole parata, peab mujalt hobuse otsima. *(Tõuseb ja hakkab minema paremale.)*

KARLA *(tahab teda selles takistada).*

IDA *(ei lase. Kui Pearu on juba näitelavalt lahkunud, siis Karlale tasakesi):* Las ta läheb. Ega ta niikuinii Mäele lähe, kui sa tal minna lased. Ta on ju kui laps, keela, siis kipub, aja, siis tuleb tagasi.

KARLA: Läheb tema Mäele, kui mina ei takista!

IDA: No ei lähe. Tuleb teelt tagasi.

KARLA: Ei tule, mina tunnen oma isa paremini kui sina. *(Mõlemad peavad isa silmas.)* Näe, läheb väravast välja.

IDA *(Pearule järele):* Isa, ma mõtlesin, et teed nalja, aga kui sul ikka tõesti tõsi taga on, siis tule tagasi, ma ise lasen sulle hobuse ette rakendada, kui teised seda ei tee. See on ju nii inetu, kui lähed teistelt küüti tahtma. Nõnda teeme endid maailma naeruks. *(Lahkus natukeseks lavalt ja tuleb siis ühes Pearuga tagasi.)* Ma lasen Helene kutsariks tulla, siis on sul, vanainimesel, kergem. Ja kui Helene on kutsariks, siis võiks isegi noore mära ette panna, sel painduvam jalg ja pikem samm, vana mära on juba liiga tönts.

PEARU *(leplikult):* Ei, las olla pealegi vana, sellega hea vaikne, noor ju niisuke eblakas.

IDA: Hea küll, isa, olgu nii nagu tahad. Aga, kuule, ega sa siis ometi nõnda teiste inimeste hulka lähe; kui mitte muud, siis uue kuue ja mütsi toon sulle aidast. *(Läheb aita ja tuleb silmapilgu pärast tagasi.)* Vest ja valge kaelarätt puutusid ka pihku, nii et teeme endid päris viisakaks kohe. *(Hakkab Pearut ümber riietama, kes on istunud aidatrepile.)*

KARLA *(lahkub pahaselt).*

PEARU: Mini, sa ehid mind nagu lauakiriku.

IDA: Sa ju sõidadki mööda kirikuteed, kui minema hakkad. *(Seab parajasti rätikut Pearule kaela, kui kirikukellad hakkavad lööma. Ida peatub silmapilguks oma tegevuses. Mõlemad kuulatavad.)* Kedagi maetakse vist.

PEARU: Või lüüakse hingekella.

IDA *(vaikselt ja alistunult):* Jah, maetakse või lüüakse hingekella, aga meie siin tülitseme maapealse varanduse pärast. *(Väike vaheaeg.)* Soo! Nüüd oleme sõiduks valmis, ainult istu pisut, ma lähen ja käsen Helenel hobuse ette rakendada. *(Lahkub vasakule.)*

PEARU *(vajub mõttes kössi).*

IDA *(tuleb natukese aja pärast tagasi):* Soo! Isa, nüüd võime varsti sõita.

PEARU *(tõuseb karkudele, peatub):* Kallis mini, sa siis ikka tõesti lased mu minna?

IDA *(silmad vett täis):* Jah, vanaisa, ennem las läheb Oru, las läheb kas või terve Vargamäe, aga oma Karlat ei anna ma teistele naistele raisata. Tema on mulle ikka rohkem väärt kui kõik muu maapealne varandus.

PEARU *(tuigub, hakkab aidatrepi poole minema ja kukub käpuli enne kui saab istet võtta).*

IDA *(ta istuma aidanud):* Vanaisa, kas sul hakkas halb või?

PEARU: Südamest käis valu läbi. Sinu veart sõnad, mini, panid mu südame valutama.

IDA: Mitte minu sõnad, vanaisa, vaid kirikukellad, mis nii kumedasti üle raba kostavad.

PEARU *(nagu sonides):* Veart kellad... väga veart kellad... üle raba... üle soo... üle heinamaa... veart kellad... pim-pau, piu-pau, pim-pom, piu-pau...

EESRIIE.

## 3. pilt.

*Sama vaatuse 1. pildi lavaseadeldis. Põõsa ääres tekk ja padi lamamiseks. Päikesepaisteline sügispäev.*

ANDRES *(istub sauna lävel ja punub korvi).*

MARET *(tuleb karjaaia värava kaudu):* Mis see Oru Helene siit tahtis, et nii suure jooksuga tuli ja läks?

ANDRES: Pearu hakkab surema ja tahab minuga leppida.

MARET: No, kas sa siis ei lähe, kui ta kutsub?

ANDRES: Ei!

MARET: Isa, ikka ju minnakse, kui surija kutsub. Oli mis oli, aga surmaga läheb see kõik mööda.

ANDRES: Minul pole temaga midagi leppida.

MARET: Ta ehk tahab sinu käest andeks paluda.

ANDRES: Minult pole tal midagi andeks paluda, õiendagu oma asjad jumalaga. Kui see nõus, siis pole ka mina vastu.

MARET: Mina sinu asemel, isa, oleksin ometi läind, kui ta kutsub.

ANDRES: Helene pärast pidin peaaegu minema, see on nii kena laps, et otse imesta, kust Oru Karla niisukese võtt.

MARET: Eks sa siis ometi läind Helenegi pärast.

ANDRES: Mõtlesin, et Pearu on juba mitu korda ähvardand surra, aga elab tänapäevani.

Ehk pääseb ka seekord ja siis hakka mõne aja pärast uuesti sinna ronima, nii et surmaga tuleb viimaks samuti nagu oli omal ajal laualkäimisega — aeva muudkui lepi ja mine lauale, lepi ja mine lauale. Aga mis ma temaga ikka lepin, kui kõik hakkab uuesti otsast peale.

MARET: Ega siis pärast surma enam midagi tule, ei vänklemist ega leppimist.

ANDRES *(nukralt)*: Kust sina seda tead, mu laps. Kust meie ülepea teame, mis jumal meiega pärast surma mõtleb teha. Aga mis siis, kui peame ka sealilmas edasi protsessima? Peame protsessima ehk jumala enda kohtulaua eeski? Sest võib-olla ütleb jumal meile kohtupäeval: Ahah! Seal te oletegi kahekesi, Andres ja Pearu. Kummal teist siis lõpuks õigus on? Vargamäel vaatasin teid, aga mitte aru ei saand. Küsisin oma pojalt, teie Õnnistegijalt, aga see ütleb, et tema ei tea, mis õigus on. Nõnda siis, Andres ja Pearu, pange oma punktid siin mulle ette ja mõistke ise eneste peale kohut ning mina kinnitan, kui olete protsessind õige otsuseni. Jah, nõnda teeb ehk jumal, kui me tema kohtulaua ees seisame, sest kui ta pole kunagi meie asja vahele astund siin Vargamäel, miks peaks ta siis seda tegema ülal taevaski. Sellepärast ma lasingi Helene niisama ära minna.

MARET: Aga, isa, sa oled ju ise mitu korda rääkind, et kui inimesel on mõni asi hirmsasti

südame peal, siis ta ei saa surra. Ja ehk on Pearul nüüd see leppimine nii südame peal, et surm ei tule talle.

ANDRES: Minu pärast võib ta viimsepäeva laupäevani elada. Minusse see ei puutu. Ja jumalat paluma mina sellepärast ka ei lähe. Sest vaata, Maret, mis otsusele mina olen tulnd: jumal ei pane meie palveid mikski, tema vaatab ainult, mis me teeme ja mõtleme. Palved on inimeste, mitte jumala pärast. *(Tõuseb.)* Nii et Pearu katsugu ise, kuidas ta oma surmaga hakkama saab, kui see tal tõesti ukse ees seisab. *(Ära sauna.)*

SASS *(ilmus Andrese viimase lause ajal karjaaia väravale ja nüüd Maretile)*: Ega neid kaht või ühele surnuaialegi viia.

MARET: Ega vist...

SASS: Aga kui see oleks minu teha, siis tead, eit, mis mina teeks: mina võtaks ühest ja sellestsamast männitüvest lauad ja lööks neile puusärgid kokku ning laseks nad siis kõrvuti hauda. Lamagu külg külje ääres mulla all, kuni viimsepäeva pasun nad äratab.

KARLA *(tuleb rööbasteelt)*: Tere! Kas vanaisa on kodus?

MARET: Sauna läks just praegu.

KARLA *(läheb sauna)*.

MARET: Soo! Nüüd tuli Karla ise, nii et Pearul peab suremisega tõesti häda olema.

SASS: Mine teda tea. Aga läheme parem siit ära, muidu veel arvavad, et meie keelame isa või kes teab mis. *(Ühes Maretiga paremale ära.)*

ANDRES *(väljub saunast ja võtab jälle töö käsile)*: Mis siis õpetajal siin ütlemist? Tema sõidab raha eest surivoodile, ega ta ometi taha, et mina teeks samuti?

KARLA *(viisakalt ja härdalt)*: Siis tule sellepärast, teispere isa, et mina sind palun.

ANDRES *(tõsiselt ja avameelselt)*: Vaata, Karla, oleks sa üksainuski kord elus varemalt nõnda rääkind nagu praegu, siis ma tuleks. Aga sa ei ole kunagi seda enne teind ega tee ka tulevikus, ja selle ühe korra pärast ei hakka ma oma vanu liikmeid vaevama.

KARLA: Ma palun veel kord, teispere isa!

ANDRES: Mina pole enam kellegi teispere isa, vaid ainult va sauna Andres.

KARLA: Mina ei nimeta sind enam kunagi nõnda ja minule jääd sa kuni surmani teispere isaks, kui sa praegu minu ja mu isa palvet kuulda võtad.

ANDRES: Mul on see nüüd juba ükskõik, kuidas sina või teised mind nimetavad.

KARLA: Teispere isa, ma palun sind kõigest südamest. Isa ootab, meie kõik ootame.

ANDRES: Peremehel leiba, jumalal päevi. *(Hakkab jälle korvi punuma.)*

KARLA *(pahaselt):* Tänini olen ma ikka arvand, et minu isa on hullem, aga see, mis ma täna näen...

ANDRES: No vaata, Karla, nüüd on sul jälle su õige hääl ja kõne, nõnda olen ma sind ikka kuulnud ja kuulen kuni surmani. Miks peaksin ma siis su isa surivoodile tulema?

KARLA *(sõna lausumata värava kaudu rööbasteele ja sealt vasakule ära).*

ANDRES *(tõuseb istepakult ja läheb suleb värava, mille Karla lahti jättis, siis istub jälle ja jatkab tööd).*

INDREK *(tuleb lühikese aja järele karjaaia värava kaudu, rõõmsalt):* Noh, isa, nüüd on siis ka su viimne soov siinilmas täidetud! Võid kas või ise oma silmaga näha, kuidas võhivõõrad inimesed on tulnud Vargamäe jõe ääre, et mõõta, ajada sihte ja lüüa vaiu... Vargamäe jõgi lastakse alla, isa. Täna tulid töölised juba kohale!

ANDRES *(tõuseb Indreku jutu ajal ärevuses püsti, istub aga uuesti ja langeb üsna kössi).*

INDREK: Noh, isa, sa ei rõõmustagi selle teate üle?

ANDRES: Küll ikka, poeg, aga Oru Helene ja Karla käisid mind Pearu surivoodile kutsumas ja ma ei läind. See ehk polnud õige, sest miks mitte minna, kui ma näen, et jumal pole sugugi Vargamäed omapead jätt, vaid tema mõistab ka siin õigust. Tema ehk on terve minu eluaeg siin õigust mõist, ainult mina pole sellest aru saand. Kui võhivõõrad inimesed tulevad Vargamäe jõe ääre ja tahavad sedasama, mis olen mina terve oma elu taht, siis peab see hea ja õige asi olema. *(Võtab kepi ja tahab väravast väljuda.)*

INDREK: Aga, isa, ega sa ometi Pearule lähe oma õigusest ja Vargamäe jõe allalaskmisest rääkima?

ANDRES: Ei, poeg, see teade võiks talle kirstunaelaks saada. Mina lähen nüüd niisama tema juure, et ta näeks, kuidas ma temale kõik olen andeks and ja unustand, mis meie kahe vahel siin Vargamäel on olnd. Surgu ta rahus! Aga kas sa ei tahaks minuga kaasa tulla, Indrek?

INDREK: Hea küll, isa, kui arvad, läheme kahekesi. *(Hakkavad minema värava poole, aga Karla tuleb neile vastu.)* Tere, teispere peremees, me pidime just praegu teile minema.

KARLA: Ei maksa enam, ma tulin kuulama, kas Sass ei saaks puusärki teha.

INDREK: Surnud?

KARLA: Surnd! *(Paüsi järele.)* Kahju, Indrek, et sind esiteks kodu põlnd, sest sinu isa on küll kange, aga nagu ma näen, on maailmas veel kangemaid kui tema.

ANDRES: Kes on veel kangem?

KARLA: Noh, sinu enda poeg. Tema murdis su kanguse.

ANDRES: Minu kangust pole veel keegi murnd, minu kanguse murrab minult surm.

KARLA *(naeratades):* Aga miks sa siis nüüd meile tahtsid tulla, kui keegi su kangust pole murnd?

ANDRES *(puudutatult):* Minu kanguse murdis rõõm, mitte inimene.

KARLA: On sul, teispere isa, siis tõesti nii hea meel, et sa minu isast kauem elad?

ANDRES: Ei, vaid et Vargamäe jõgi alla lastakse, see on minu rõõm, miks ma tahtsin veel sinu isa näha. Nüüd ma tean, et mina olen õige asja eest seisnud ja et ma olen eland kui jumala sulane.

KARLA *(jahmunult lühikese pausi järele):* Ja sina, teispere isa, tahtsid siis selleks minu isa juure minna, et temale seda surisängil öelda?

ANDRES: Jah, just selleks tahtsin ma tulla. *(Istub.)*

INDREK: Isa, see ei olnud ju nõnda! *(Karlale.)* Karla, ära usu, mis ta meelepahaga räägib.

Tema ei tahtnud midagi su isale öelda, ta tahtis ainult leppida, leppida rõõmu pärast.

KARLA *(vaikib pisut, siis lahkub karjaaia värava kaudu).*

INDREK *(kui Karla läinud):* Isa, miks sa ütlesid nõnda Karlale? Ega sa ju tahtnud Pearule Vargamäe jõe allalaskmisest rääkida?

ANDRES: Ei, poeg. Pearule poleks ma sõnagi lausund. Aga sa nägid, Karla usub ikka, nagu poleks minul tema ja ta isa vastu peale kurjuse midagi südames, ta usub seda sellepärast, et tema enda süda on kuri. Noh, las ta siis nüüd teab, et ka minul on südames ainult kurjus, nõnda on ta meel rahul. *(Lühike paus.)* Aga nüüd tahaks pisut puhata, kangesti hea unerammestus tuleb peale, ja siis jõe ääre vaatama, mis seal tehakse. *(Tõuseb, et tekile minna, kuid peatub ja pöördub Indreku poole.)* Aga ei tea, kuidas küll selle Oru suure jõekääruga peaks tehtama?

INDREK: Küllap see jääb vana ja uue jõe vahele.

ANDRES: Aga siis saab ju Oru jõe allalaskmisest palju rohkem kasu kui meie.

INDREK: Seda küll.

ANDRES: Aga Oru pole ju midagi teind, meie võtsime asja üles.

INDREK: Jah, nii see siinilmas ikka on. Ühel on tegemise, teisel saamise rõõm. Meie oleme teind, isa, ja sellest rõõmust aitab meile.

ANDRES *(liigutatud meelel):* Indrek, täna sa räägid ja oled minuga nagu ei kunagi varem.

INDREK: See on heast meelest, et võid veel oma silmaga näha, mis sünnib vana Vargamäe jõega.

ANDRES *(läheb ja istub vaibale. Nagu sonides):* Ühel tegemise, teisel saamise rõõm. *(Väike vaheaeg, siis rahuldunult ja peaaegu pühalikult:)* Issand, nüüd lased sa oma sulase rahus minna, sest mu silmad... *(Vaikib, langeb vaibale.)*

INDREK: Isa! Mis on, isa? *(Astub ta juure, laskub põlvili, katsub, vaatab, siis suleb lahkunu silmad.)*

EESRIIE.